

Kostas KARYOTAKIS, *De ontakelde gitaar, een keuze uit zijn gedichten*. Keuze, vertaling en inleiding: Hero Hokwerda. (Obolos VIII) Groningen, Styx Publications, 1994. XXVII + 132 blz.

ISBN 90 72371 90 9

fl. 49,50

Lyriek van een aangekondigde dood

Van Kostas Karyotakis kan je niet zeggen dat hij in nederlandstalig gebied brede bekendheid geniet. Toch wordt hij in de *Moderne Encyclopedie van de Wereldliteratuur* bestempeld als 'de (in Griekenland) belangrijkste vertegenwoordiger van de dichtersgeneratie die na WO I een nieuw geluid bracht in een sfeer van moeheid en pessimisme.' Mij waren van Karyotakis in elk geval niet meer bekend dan drie door Hero Hokwerda vertaalde gedichten die werden opgenomen in de bloemlezing *Spiegel van de Griekse poëzie*, van Hans Warren en Mario Molegraaf. We mogen dan ook diezelfde Hero Hokwerda erg dankbaar zijn dat hij ons met 'De ontakelde gitaar' uitgebreid kennis laat maken met Karyotakis' oeuvre. Niet alleen vinden we in deze uitgave de vertaling van een groot aantal gedichten, maar ook - en tot vreugde van de liefhebbers van het Grieks - telkens op de linkerbladzijde het Griekse origineel (zoals in alle deeltjes van de Obolos-reeks). De diepgravende inleiding maakt van het boek een mooi afgerond geheel.

Volgend jaar, in 1996, is het een eeuw geleden dat Karyotakis geboren werd, in Tripolis, op de Peloponnesos. Zijn familie behoorde tot de middenklasse en hechtte veel belang aan een gedegen opleiding. Zo leerde hij ook uitstekend Frans, een belangrijk gegeven voor zijn latere poëtische carrière. Hij studeerde rechten in Athene en werd ambtenaar aan enkele ministeries. Zijn plichtsbesef en rechtlijnigheid brachten hem evenwel in conflict met min of meer corrupte oversten, en hij werd weggepromoveerd naar Préveza, een provincienest aan de Griekse westkust. Karyotakis heeft deze blaam nooit verteerd, en pleegde er, depressief en vereenzaamd, in 1928 zelfmoord door zich een kogel door het hart te schieten.

Misschien kan Karyotakis nog het best getypeerd worden als een 'poète maudit'. De Franse dichter Paul Verlaine had in 1883 deze benaming geïntroduceerd voor een aantal miskende dichters waartoe hij ook zichzelf rekende. Al gauw werd 'poète maudit' echter algemeen gebruikt voor een dichter die door omstandigheden of eigen toedoen in een maatschappelijk isolement was beland. Melancholie ('spleen'), afkeer voor het alledaagse, ook bitterheid om de literaire miskening of sociale mislukking staan in hun werk centraal. Niet zelden leidde hun leven in de marge naar experimenten met drugs, verslaving en een in de schemerzone beleefde sexualiteit (met vaak aandoeningen voor gevolg). We mogen Karyotakis op basis van de gegeven typering zeker een plaats geven in het rijtje van de meer gekende 'poètes maudits' zoals Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, maar ook Slauerhoff, met wie zijn werk veel gemeen heeft.

Erg omvangrijk is zijn werk niet. Zijn debuutbundel 'De pijn van de mens en van de dingen' verschijnt in 1919 en bevat tien voor die tijd erg conventionele melancholische gedichten. De titel van de tweede bundel, *Νηπενθή (Nèpenthè)*, uit 1921, verwijst naar het Homerische woord voor leedverdrijvend middel. Baudelaire gebruikt het voor opium. Een aanwijzing voor Karyotakis' drugsgebruik (zoals er nog wel enkele andere te vinden zijn) of een literaire metafoor? 'Nèpenthè' bevat andermaal overwegend nostalgische, melancholische lyriek. De dichter stelt het verlies vast van wat vreugde zou kunnen

geven, en laat de ontgoocheling hierover nu en dan uitmonden in een manifest doodsv verlangens.

Zijn rijpste en rijkste werk, 'Elegieën en Satiren', publiceert hij in 1927. Hierin geeft Karyotakis zich helemaal over aan sombere doodsgedachten. Het grootste deel van Hokwerda's selectie is uit deze bundel afkomstig. De dichter ziet zichzelf als een mislukkeling die van het leven niets meer te verwachten heeft. Liefde en geluk gaan aan hem voorbij, wijst hij zelfs af. De dichteres Maria Polydouri, die hij in 1922 als collega op het ministerie had leren kennen, en die van hem was gaan houden, heeft hij steeds koel en afstandelijk bejegend. Zijn bezwaar voor een relatie zocht hij in een ziekte, opgedaan bij 'smerige vrouwen'. Haar aandringen bleef botsen op een muur van onverschilligheid. Voor zijn melancholie en zijn afkeer van het dagelijkse bestaan vond de in zichzelf gekeerde Karyotakis aanvankelijk nog een toevlucht in de poëzie, maar uiteindelijk volstaat dit niet meer. Het gedicht wordt een onbereikbaar toevluchtsoord, de dichter een poseur (in 'Wij zijn van die ontakelde gitaren' en 'Allen tezamen').

Karyotakis kende de Franse poëzie van de tweede helft van de 19de eeuw zeer goed en had een grote voorliefde voor Baudelaire. Zo opent 'Nèpenthè' met een prozaver-taling van diens 'La voix'. De 'geknakte vleugels' van de dichter (in 't Was of de avond als een tuil', uit 'Elegieën en Satiren') doen denken aan Baudelaires albatros, wiens vleugels hem beletten te stappen: hierdoor wordt hij tot voorwerp van spot voor de matrozen die hem vingen (een metafoor voor de onbegrepen dichter). In 'Marche funèbre et verticale' nodigt een rijk versierd plafond Karyotakis uit voor een laatste reis, die van de gehangene. Dit gedicht roept herinneringen op aan het beroemde 'Invitation au voyage' met zijn zelfde 'riches plafonds' en doodssymboliek. Het bekende refrein 'Là, tout n'est qu'ordre et beauté, luxe, calme et volupté' wordt door Karyotakis cynisch omgekeerd: in de wereld die hij achter zich laat 'is niets dan de nood en het getob om het dagelijks brood, liefdes, verveling'.

In vele gevallen is zijn taalgebruik vernieuwend, met prozaïsche woorden, moderne maar ook vreemde beelden, zoals in 'Wij zijn van die ontakelde gitaren'. Het is een mooie vondst van Hokwerda om precies dit beeld te gebruiken als titel voor het boek. De metafoor typeert de dichter: vervreemd van de wereld, van het leven draait hij de snaren van het instrument dat hijzelf is steeds lossen, waardoor ze doffer en valser gaan klinken.

De bitterheid en het sarcasme die met zijn isolement samenhangen, vinden we vooral in Karyotakis' laatste, niet gebundelde gedichten. 'Préveza' uit 1928 is hiervan het meest beklijvende voorbeeld. In zijn 'ballingsoord' Préveza ervaart hij het alledaagse leven als verstikkend, dodelijk. En toch ook niet dodelijk genoeg als hij schrijft: 'Ging er tenminste onder deze lieden | maar iemand dood van walg en ergernis | dan hadden wij - decent, droef en timide - | nog wat vertier aan zijn begrafenissen.'

Het boek wordt afgerond met enkele vertaalde prozagedichten. Dit genre, dat het midden houdt tussen proza en poëzie, werd vooral beoefend door de reeds vermelde 'poètes maudits', en in het bijzonder door Baudelaire (denk aan diens 'petits poèmes en prose'). Zowel bij hen als bij Karyotakis ging het om experimenten waarbij men de grenzen van de bestaande poëtische traditie wou doorbreken. Voor Karyotakis was het bovendien een middel bij uitstek om in een gedreven, lyrische stijl af te rekenen met kleinburgerlijke fatsoenregels of, zoals in 'Loutering', met zijn superieuren op het ministerie. Zij werden voornamelijk geschreven in het jaar voor zijn dood, en geven in

zekere zin blijk van de artistieke crisis waarin de dichter was beland en waarbij hij naar andere uitdrukkingsmogelijkheden ging zoeken.

Zijn vernieuwend taalgebruik, de technische vrijheden die hij zich binnen de traditionele versstructuur gaandeweg ging veroorloven en, op het einde van zijn leven, het doorbreken van de grenzen van de bestaande poëtische traditie maken van Kostas Karyotakis een wegbereider van de moderne Griekse poëzie. Zijn sombere en bittere thematiek daarentegen heeft slechts in beperkte mate doorgewerkt. Bij Seferis, Elytis en Ritsos vond Karyotakis' defaitisme weinig weerklank. Het was juist in het zich afzetten tegen Karyotakis dat zij in de loop van de jaren dertig uitgroeiden tot dichters met een eigen idioom en een eigen programma.

De vertaling van Hero Hokwerda is helder en respecteert in grote lijnen het origineel. De vertaler maakt het zich evenwel niet overal even gemakkelijk door aan Karyotakis' rijmschema te willen vasthouden. Het mee afdrukken van de Griekse tekst betekent wel dat hij zich kwetsbaar opstelt, en dat verdient respect. Belangrijker is dat ook wie geen Grieks kent aan de vlotte vertaling leesgenot kan beleven. Rabelais' boutade inzake vertalingen (door hem, tussen haakjes want niet ter zake doend, vergeleken met vrouwen) 'les traductions ...: belles, elles ne sont pas fidèles, et fidèles, elles ne sont pas belles' wordt op de wijze van Hero Hokwerda voldoende ontkracht. Het kan Karyotakis' bekendheid alleen maar ten goede komen.

Alain DEBBAUT

Giannis XANTHOULIS, *De dode likeur*. Vertaling: Hanka de Haas. Uitgeverij De Geus, Breda, 1994. 176 blz. Verspreiding in België door uitgeverij EPO, Lange Pastoorstraat 25-27, 2600 Berchem.

ISBN 90 5226 228 4

fl. 37,50

"De dode likeur" (Το πεθαμένο λικέρ) verscheen in 1987, en beleefde sindsdien talloze herdrukken. Deze derde roman - na "Το καλοκαίρι που χάθηκε στο χειμώνα" (1984) en "Ο Σόουμαν δε θα 'ρθει απόψε" (1985) - betekende de definitieve doorbraak van G. Xanthoulis, niet alleen bij het brede publiek, maar ook bij de kritiek, die niet opgezet was met de ongebreidelde, vergezochte beeldspraak en de vaak gratuite provocaties die zijn vorige romans gekenmerkt hadden. Sindsdien schrijft de auteur, die ook bekend is als journalist, schrijver van kinderboeken en toneelacteur, bestseller na bestseller, en wordt hij beschouwd als een van de belangrijkste hedendaagse Griekse auteurs.

"De dode likeur" is de kroniek van de overgang van kinderlijkheid naar volwassenheid van het ik-personage en zijn tweelingbroer, tien jaar oud bij het begin van het verhaal, Kerstmis 1957, en hun drie jaar oudere zusje Ralloú. Het verhaal speelt zich af in een huis dat in de tijd van de grootvader en de (reeds overleden) vader van de verteller de distilleerderij "Sint Franciscus" (de vertaalster schrijft systematisch "De Heilige Franciscus") herbergde, in de Kypseliwijk van Athene. Een tastbaar overblijfsel wordt

nog gevormd door de verroeste en beschimmelde wijnkelder, waar de drie kinderen zich afzonderen om zich te laten overweldigen door hun ontluikende zinnelijkheid. De auteur dringt diep binnen in de psychologie van (pre)pubers, die terra incognita, en deinst er niet voor terug juist haar extreme, donkere kant, degene die volwassen geworden pubers maar al te graag vergeten, te belichten. De lezer wordt daarbij met een pijnlijke nauwkeurigheid geïnformeerd over de magische werking van bloed en andere levenssappen, en volgt stap voor stap de geleidelijke ontwikkeling van Ralloús borsten en van het schaamhaar van de jonge helden. Precies dit aspect van de roman wordt extra in de verf gezet door de omslagillustratie van de Nederlandse vertaling, die ten onrechte laat uitschijnen dat het hier om een soort fauvistische heksensabbat zou gaan. Het contrast met het Griekse omslag kon niet groter zijn, aangezien die een superieur ogend upper-class echtpaar van rond de eeuwwisseling toont. Het is een schilderij van John Singer Sargent, in Xanthoulis' netvlies gebrand bij een bezoek aan het New Yorkse Metropolitan Museum, dat precies, zoals de epiloog expliciet stelt, het vertrekpunt van deze roman heeft gevormd. De omslagillustratie is dus een bestanddeel van het boek, en haar vervanging is niet erg gelukkig.

Deze kroniek van de puberteit is ingebed in een ruimere kroniek van het zich snel metamorfoserende Athene van het einde van de jaren '50: de familie woont in een eengezinshuis vol tantes, en lijkt sterk op de families bij H. Claus. In het straatje (veeleer dan "weggetje", pp. 68 en 144) worden twee huizen gesloopt vóór de distilleerderij zelf aan de beurt komt, om plaats te maken voor de welbekende uniforme appartementen van het hedendaagse Griekenland. Het verlies van het paradijs van de kinderleef-tijd valt zo objectief samen met de teloorgang van het traditionele karakter van Athene. Hierbij valt aan te stippen dat de auteur zelf, hoewel Athene-aanbidder, eigenlijk afkomstig is uit Alexandroupolis, in West-Thrakië (wat ook duidelijk te merken is aan zijn emotie wanneer hij het in zijn krantenkronieken over het Turkse gevaar in West-Thrakië heeft), maar hij heeft zich zorgvuldig gedocumenteerd over het Athene van de beschreven periode, zodat ook Atheners van geboorte gefraspeerd worden door de juiste weergave in deze roman.

We zien ook de gevolgen van de burgeroorlog vervagen, waardoor de communistische tweede echtgenoot van de moeder, in deze beginjaren van Karamanlis' bewind, geleidelijk aan salonfähig wordt, en uiteindelijk zelfs kandidaat-volksvertegenwoordiger voor de EDA, toen beschouwd als de legale dekmantel voor de buiten de wet gestelde communistische partij. De EDA behaalde toen 79 parlamentszetels...

Hanka de Haas levert een accurate en tevens bijzonder vlot lezende vertaling af. Haar Nederlands is even soepel en idiomatisch als het origineel. Storende vertaalfouten heb ik niet opgemerkt. Ik heb natuurlijk hier en daar wel bedenkingen bij concrete vertaaloplossingen, als op p. 143, waar het Griekse "σε τριάντα τόσα μικρά κομμάτια" vertaald wordt als "in ...tig kleine stukjes". Dit is wiskundig gezien wel correct, maar ik vraag me af hoe mevr. De Haas deze zin uitspreekt. Er wordt in het Nederlands ook wat al te veel "gemold" naar mijn smaak (p. 56 van nagellak, p. 91 van parket en p. 132 van een stoel). Κεφαλοτύρι door "Edammerkaas" vertalen (p. 56) gaat wat mij betreft de grenzen van de toelaatbare aanpassing te buiten. Op p. 40 begrijp ik dan weer niet waarom "papas" niet werd vertaald. Dat de Perzische provincie "Bahr ed Din" niet te identificeren is met het Arabische emiraat "Bahrayn" (pp. 7, 27) is natuurlijk maar een detail.

Dit handvol bedenkingen weegt dan ook niet op tegen de ontelbare keren waar mevr. De Haas op creatieve manier mooie equivalenten van typisch Griekse uitdrukkingen gevonden heeft. Voor liefhebbers van Griekse spreektaal is het dan ook een aanrader het Griekse origineel te lezen met het andere oog constant op de Nederlandse vertaling.

Gunnar DE BOEL

Yannis RITSOS, *De Jonkvrouw van de Wingerden*. Vertaling W.J. Aerts. (Obolos I) Groningen, Styx Publications 1989. XI en 64 blz.
ISBN 90 72371 04 6 *fl.* 29,50

"Φωνή λαού π' αγαπάει τη γη του...
Stem van het volk dat van zijn vaderland houdt..."

De Jonkvrouw van de Wingerden is een hymne aan Griekenland in 24 zangen, of enkele bladzijden van het onuitputtelijke oeuvre van Yannis Ritsos, dé nationale dichter van Griekenland.

Yannis Ritsos werd in 1909 geboren te Monemvasia, een klein stadje in het zuidoosten van de Peloponnesos. Griekenland kende toen woelige tijden: de Balkanoorlogen, de eerste wereldoorlog, de Griekse aanwezigheid op de Kleinaziatische kust, afgebroken door de *Μεγάλη Καταστροφή* na de nederlaag tegen de Turken in 1922. Ook Ritsos' gezin kende de ene catastrofe na de andere: zijn moeder en broertje stierven beiden aan tbc, zijn vader werd geruïneerd en opgenomen in een psychiatrische instelling, zijn zuster eveneens. Ritsos zelf werd ook besmet met tbc en moest bijgevolg verschillende jaren kuren in een sanatorium te Athene. Dankzij deze "bezinning" leerde Ritsos zoeken naar de diepere zin. Hier ontplooidde hij z'n "stem" waarmee hij Griekenland zou verdedigen tot zijn dood. Zijn eerste poëziebundel werd in 1934 gepubliceerd. Intussen bereidde Europa zich voor op de tweede wereldoorlog. Griekenland kwam in handen van de dictator Metaxas. De bloedige beëindiging van de staking van Thessaloniki inspireerde Ritsos tot het schrijven van zijn *Επιτάφιος*, de Dodenklacht waarmee hij wereldberoemd werd. Hij verkondigde de bevrijding en de hoop op opstand en verzet. Bijgevolg werd hij al vroeg als communist bestempeld. In oktober '40 raakte Griekenland in oorlog met Italië. Het verzet van de Grieken werd beëindigd door de inval van de Duitsers in 1941. Ritsos sloot zich aan bij de Nationale Bevrijdingsbeweging EAM. Zijn poëzie circuleerde clandestien en Ritsos kwam vaak in conflict met het politieke regime. Hij werd als poëtische aanhanger van linkse idealen verbannen naar de strafeilanden Lemnos, Makronysos en Ai-Strati. In die jaren werkte hij aan z'n lofliederen *Ρωμοσύνη* en *Κυρά των αμπελιών*. Hierin bezong hij de wederopstanding van de Grieken na de Duitse bezetting. In 1952 keerde zijn lot eindelijk ten gunste: hij werd onder internationale druk vrijgelaten en 2 jaar later trouwde hij en werd vader van een dochtertje...Eri (Eleutheria)!

Tegen deze politieke en persoonlijke achtergrond kwam dus de hier te bespreken

dichtbundel tot stand. Het decor van de hele beschrijving wordt gevormd door de Wingerden. Zij belichamen de natuur in het algemeen of beter Griekenland in z'n totaliteit. De Jonkvrouw verpersoonlijkt dat vaderland en tegelijkertijd ook de H. Maagd Maria, de Griekse Moeder eeuwig-in-het-zwart-gehuld, de Magna mater, Demeter, de Engelbewaarder... kortom zij vertegenwoordigt alles wat Griekenland tot Griekenland maakt(e).

De hymne zelf is een schreeuw van de mens onder het juk van de onderdrukking, gelijk waar ter wereld. Deze droeve werkelijkheid wordt letterlijk en figuurlijk opgeroepen. Er worden verschillende allusies gemaakt op de bezetting van de Duitsers (alias de "IJzeren Heinen"), de onrust, de armoede... Maar er zijn ook symbolische beelden zoals de nacht, de duisternis, ziekte en dood, stilte... De Jonkvrouw wil deze negatieve machten overwinnen en de mens beschermen tegen de ondergang. Zij verschijnt dan ook ten tonele omhuld door licht, vol tedere gevoelens van liefde en rust. Zij zoekt een uitweg naar het licht en naar bevrijding. De offers van de verzetsstrijders en bannelingen zijn niet voor niets geweest: de hoop op een betere wereld blijft bestaan. De toon is dus hoofdzakelijk optimistisch. Maar ook de Jonkvrouw is zich bewust van de broosheid van deze herwonnen vrede: in de laatste zangen is de duisternis, die ongetwijfeld de burgeroorlog symboliseert, weer dreigend aanwezig.

De kracht van Ritsos' poëzie ligt in zijn enorme beeldenrijkdom. Hij combineert beelden ontsproten uit zijn fantasie, herinneringen uit de eigen kinderjaren, verwijzingen naar historische gebeurtenissen zoals de Vrijheidsoorlog van 1821 tegen de Turken, mythologische figuren zoals Demeter, en historische figuren zoals Makriyannis Kolokotronis. Die spelen elk op zich een betekenisvolle rol.

Het landschap dat Ritsos oproept is zijn eigen geboortestreek, badend in historisch zelfbewustzijn. Het is én een oase én een woestijn vol stenen. Niet alleen de mensen die erin leven, maar ook het landschap zelf strijdt tegen de onrechtvaardigheid. Het neemt zelf de wapens op voor een beter mensdom. Deze verpersoonlijking van de natuur is karakteristiek voor Ritsos' poëzie. Zijn voorkeur gaat bovendien uit naar scènes uit het landbouwers-, vissers-, en herdersleven... m.a.w. naar de eenvoudige mens. De verschillende begroetingen van de Moeder Gods, scènes uit de zondagsmis, passages uit de Bijbel zijn uiteraard sporen van Ritsos' christelijke opvoeding.

Ritsos' geniaal dichterschap komt hier sterk tot uiting. Hij spreekt over de meest eenvoudige dingen van het alledaagse leven, over de seizoenen en hun werken, over de natuur... met de meest alledaagse woorden, en verheft dat alles toch tot iets on-alledaags. Elk ding is heilig en vormt als het ware een symbool van de Schepping. Ritsos her-schept in zijn poëzie de realiteit (b.v. zijn beschrijving van de nerven van een geel blaadje). Hij maakt ook graag zeer verrassende vergelijkingen. Een kerngedachte wordt dikwijls omwoven met details, associaties... Soms komt deze keten als een maniërisme over.

Men krijgt het gevoel dat Ritsos een muziekstuk gecomponeerd heeft. Hoewel hij de vrije versvorm gebruikt is er toch een vloeiend ritme. Ook de klanknabootsingen klinken als muziek in de oren. Terwijl we de bundel lezen, wordt er bovendien a.h.w. een film geprojecteerd: Ritsos' vocabularium is zo suggestief en kleurrijk dat niemand onbewogen kan blijven voor de charme van het landschap van de wingerden.

Door deze volmaaktheid lijkt Ritsos' poëzie wel onvertaalbaar: Aerts stond dus voor een aartsmoeilijke taak. Hij heeft terecht gekozen voor een zo letterlijk mogelijke vertaling. Misschien durfde hij zich niet wagen aan (te) verregaande interpretaties. Soms

krijgen we dan ook een rare woordvolgorde in het Nederlands omdat hij te dicht bij het origineel blijft. Hoe dan ook, de vertaling blijft heel poëtisch: ook Aerts speelt met klanken en ritmiek. Ritsos' woordherhalingen worden meestal vertaald met klankrijke herhalingen/nabootsingen (vb χτύπο το χτύπο = roets-roets). Het hoeft ons zeker niet te verwonderen dat Aerts de Griekse vertaalprijs gewonnen heeft.

Alle namen, zowel uit mythologie en geschiedenis als uit het persoonlijke leven van de dichter worden duidelijk verklaard in de noten achteraan. In zijn voorwoord situeert de vertaler de *Jonkvrouw* in Ritsos' gehele oeuvre en schetst ons de achtergrond waartegen we dit werk moeten lezen. Ritsos' oeuvre laat zich niet in aparte schuifjes onderverdelen. Zijn werk moet als één geheel geanalyseerd worden: pas dan kunnen we de draagkracht ervan begrijpen. Een goede vertaling kan het uitgangspunt vormen van zo een studie. Aerts is daar een meester in geweest.

Kristien MEERHAEGHE*

* De recensent is licentiestudente Latijn en Grieks en werkt aan een licentieverhandeling over Ritsos' bundel *Τέταρτη Διάσταση* (*Vierde Dimensie*), de bekroning van zijn oeuvre.

MET ZIJN 50 IN '95
Het Griekse Lied

Het zal je maar overkomen. Uit je radiotoestel weerklinken de jongste hits. Daartussen Mēlina Merkoéri met het kenwijsje uit *Les Enfants du Pirée* dat haar wereldberoemd zal maken. Veel meer dan ἕνα καὶ δύο καὶ τρία καὶ τέσσερα πλοῖα ('nog een schip, nog een schip...') begrijp je er niet van. En zeggen dat je uit liefde voor het Grieks binnenkort klassieke filologie gaat studeren. 'Als ik dat lied nu toch maar verstonde !...' Het was alsof je *Vanden Vos Reynaerde* kon uitspellen, maar geen Algemeen Beschaafd Nederlands begreep. Het woord *cultuurschok* was nog niet uitgevonden, het woord *frustratie* wèl. Was daar niets tegen te doen ? Zich toeleggen op Nieuw-Grieks. Zo heette een keuzevak in de licentie jaren van de klassieke filologie. Daarbuiten kon de doe-het-zelver aan de slag met *Le grec sans peine* of andere wondermiddelen die vroeg of laat op de schap van de goede voornemens belanden. Intussen had je gaandeweg wat Griekse platen bijeengesprokkeld : enkele zeldzame exemplaren uit muziekwinkels hier te lande en op goed geluk verworven reistroofeën uit Griekenland. Haast allemaal leden ze aan hetzelfde euvel : 'Stonden de teksten maar op de hoes afgedrukt !...'. Was de inhoud niet toegankelijk genoeg, dan verkleurden de gekoesterde liederen alras tot streepjes *couleur locale*.

Het vleugje ironie in mijn verhaal zal de liefhebber van het Griekse lied niet ontgaan zijn, maar herkent hij er zich niet een beetje in ? Gelukkig is er de laatste jaren heel wat ten goede veranderd. Meer importeurs verruimen het aanbod en de muziekmaatschappijen hebben meer oor voor de verzuchtingen van de klant. Je krijgt al eens een tekst, een Engelse of Duitse vertaling of tekst èn vertaling bijgeleverd. En als je Nederlandse vertalingen wil ? Op dat punt speelt *Het Griekse Eiland* uit Amsterdam een bijzondere rol. De winkel is thans gevestigd aan de Westerstraat nr. 15, te 1015 LT Amsterdam (tel. 020/6268509; fax : 020/6220319). Daar kan je terecht voor Griekse muziek en voor boeken uit en over Griekenland. Over haar nieuwste aanwinsten geeft de zaak gemiddeld driemaal per jaar een gratis *Nieuwsbrief* uit. Daarin staan er ook aankondigingen van concerten, radio- en televisieprogramma's en zomercursussen Grieks. Wat ons hier aanbelangt, is echter vooral de serie tweetalige liedboekjes met telkens de teksten èn Nederlandse vertalingen van de liederen die voorkomen op eenzelfde LP of CD. Die liedboekjes verschijnen sinds 1986, een zeer gelukkig initiatief. In tien jaar tijd zijn er in totaal 50 van uit : *met zijn 50 in '95* ! Deze bijdrage heeft de bedoeling de jubilerende reeks voor te stellen voor wie die niet of onvoldoende mocht kennen.

Griekenland heeft een enorm rijke en gevarieerde liedcultuur. Daarvan zijn de onderscheiden genres in de Amsterdamse collectie goeddeels vertegenwoordigd. In de hier volgende schets van de Griekse liederenschat verwijzen de sigla tussen haakjes naar een voorstelling van de verzameling *infra* (waarbij *HGL* = *Het Griekse Lied* en *OT* = *Het Griekse Lied On Tour*).

Sinds eeuwen bestaat de traditionele *volksmuziek* van het Griekse platteland, de *dimōtiká* (δημοτικά, verzameld bv. door Domna Samioe; cfr. *HGL* 22 en *OT* 7).

Daarbinnen bestaat er een hele verscheidenheid, wat in een variërend landschap met soms eigen historische ontwikkelingen geen verwondering wekt. Er is een beduidend verschil tussen de muziek uit Ípiros (Ἰπείρος), die van de eilanden of *nisiótika* (νησιώτικα, met bv. Iánnis Pários en de Kōnitópoeli; cfr. *HGL 17/39* en *46*; [*HGL 24* en] *OT 6*), de muziek uit Kreta (met bv. Níkos Xyloéris; cfr. *HGL 16*), de muziek uit Klein-Azië en die uit de Póndos (Πόντος).

Uit de eerste helft van deze eeuw stammen de *rēbētika* (ῥεμπέτικα), liederen uit de zelfkant van de Griekse steden (vaak 'de Griekse blues' genoemd), met hun heel eigen sfeer en belevingswereld. Ook hier is er weer een heel onderscheid tussen Smyrneïsche en Piraotische *rēbētika* (Vamvákáris, Tsitsánis, Bélloe, Verboden *Rēbētika*, Nínoe, Payoemtzís, Bithikótsis, Eskēnázy; cfr. *HGL 1*; *2*; *3* en *38*; *20*; *29*; *49*; *50*; *41*). Sinds omstreeks 1970 is er een langdurige revival van die *rēbētika* aan de gang (cfr. *HGL 4*, *18*, *19*, *28*; *OT 3*, *4*, *5*).

Na 1950 werden de *rēbētika* opgevolgd door het 'populaire lied'. Die *laïká* (λαϊκά) zouden onder de nieuwe volksmassa's van de Griekse steden en door de emigratie een enorme populariteit verwerven (Kāzantzídís, Moschōlioé, Pāpāyannōpoéloe, Kaldáras, Pythāgōras, Glykēria, Diōnysíoe, Savvídí, Arvānitáki, Bithikótsis, Mitrōpános, onder wie velen ook oudere *rēbētika* zingen; cfr. *HGL 25* en *34*; *4*; *5*; *23* en *32* en *OT 2*; *HGL 40*; *42*; *48*; *50*; *47*). Soms wordt er ook nog wel eens een 'licht populair lied' onderscheiden, *tō ēlāfrō laïkō* (τὸ ἑλαφρὸ λαϊκό, met bv. Iánnis Pários; cfr. *HGL 10*). Een andere opvolger van de *rēbētika* is in zekere zin het 'artistieke populaire lied' of 'ēndechnō laïkō' (τὸ ἔντεχνο λαϊκό) van Chatzidákis, Thēōdōrákis en later ook Xarchákos, Markópoelos, Lōízos, Alēxíoe, Koch, Moutsis, Dāláras, Prōtōpsálti, Skoelás : dikwijls met boezóeki, met ritmes en stemmen uit de vroeger zo geminachte *rēbētika*-traditie, maar met moderne, vaak heel poëtische teksten of dikwijls ook op bestaande poëzie (cfr. *HGL 6* en *31*; *7*, *12*, *26*, *33*; [*4*, *28*, *35*]; *8* en *13*; *14*; [*5*], *15*, *27*, *36* en *OT 1*; *HGL 21*; *30*; *5*, *8*, *14*, [*18*], *37*, *45*; *43*; *44*).

Naast die eigen Griekse tradities zijn er ook altijd genres geweest die aansloten bij allerlei westerse voorbeelden : *kandádes* (καντάδες, vergelijkbaar met de Italiaanse *belcanto*), het 'lichte lied' (in het meervoud 'tā ēlāfrá', τὰ ἑλαφρά), 'Nēō Kýma' (Νέο Κύμα of 'Nouvelle Vague'), Griekse versies van tango, rumba enz. tot moderne rock- en popvormen, de 'Ellino-rock'. Een figuur als Savvōpoelos - voortkomend uit de 'Nēō Kýma' en ook wel eens 'de Griekse Bob Dylan' genoemd - is moeilijk in te delen (cfr. *HGL 9*).

In de Amsterdamse serie 'Het Griekse Lied' ligt een zekere nadruk op *rēbētika*, het *populaire* en het *populaire en artistieke lied*, maar ook de traditionele *volksmuziek* en de *eilandliederen* alsook een figuur als Savvōpoelos zijn vertegenwoordigd. Volgens een tekst van de uitgever zelf (waarvan hier overigens dankbaar gebruik wordt gemaakt) staat de serie 'in principe open voor elke richting van de rijke Griekse liedcultuur'.

Altijd worden alle teksten van een LP of CD compleet weergegeven, zowel in het Grieks (precies zoals de liederen gezongen worden) als in Nederlandse vertaling. Waar nodig, worden verklarende noten toegevoegd. Een kortere of langere inleiding over componist en/of zanger vervolledigt het geheel; zo vormt de inleiding op *HGL 20* in feite een inleiding op het genre van de *rēbētika* in het algemeen.

Zoals boven reeds gezegd, bestaat *Het Griekse Lied* met de nieuwste uitgaven van

1995 intussen uit 50 deeltjes. Die bevatten alles bij elkaar zo'n 600 Griekse liederen, en dan zijn de tekstboekjes die zijn uitgebracht ter gelegenheid van Griekse concerten in Nederland (die soms ook overkomen naar België), nog niet meegerekend (cfr. de reeks *Het Griekse Lied On Tour*).

Aan het *magnum opus* werkt een scala van vertalers mee die onder redactie staat van Hero Hokwerda. Hijzelf is literair vertaler en universitair docent Nieuwgriekse taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Over zijn geliefde *rēbētika* is hij trouwens in 1993 komen spreken voor het *Griekenlandcentrum*.

Van zijn verzameling liedboekjes stuurde *Het Griekse Eiland* naar de redactie van *Tētrádiō* een aantal exemplaren ter recensie. Recensent verkoos echter de collectie te presenteren in haar geheel, wat mocht. Die boekjes was ik namelijk al vanaf het begin aan het verzamelen als een waardevol bezit. Voor de prijs moest je zo iets niet laten. De nrs. 1-30 en 41-50 kosten nu f 6,- het stuk, de nrs. 31-40 (uitgegeven op CD-formaat) f 3,50 en die van *Het Griekse Lied On Tour* (althans de laatste nummers) f 6,-.

De eerste twintig deeltjes oogden met hun type-script niet bepaald als bibliotheek uitgaven, de volgende 10 waren al 'gedrukt'. Het uitzicht was niet de hoofdzaak : op de inhoud kwam het aan en door hun A5-formaat kon je de boekjes, indien gewenst, bij hun plaat in de hoes krijgen. De opmars van de CD bracht de uitgever tot een aangepast klein formaat (voor de nrs. 31-40). Meteen werden de teksten ook op glanzend papier en in een klein lettertype gedrukt. Het aangenaamst om hanteren vind ik de laatste deeltjes (vanaf nr. 41). Het lettertype blijft wel klein, maar het formaat van de boekjes is weer iets groter, het papier steviger en zonder glans. Bij de exemplaren van de reeks *Het Griekse Lied On Tour* vind je de drie formaten terug (resp. voor de nrs. 1-2, 3-7, 8-11). De verschillen in formaat en papierkwaliteit leveren geen voordeel op voor een rangschikking op de boekenplank. Ook ontbrak oorspronkelijk bij de eerste vijf nummers van de *CD-reeks* en van de reeks *Het Griekse Lied On Tour* een nummering. Die luttele inconveniënten verzinken echter in het niet bij de bedenking dat die boekjes doen wat ze beogen te doen : begrijpelijk maken, zonder bibliofiel of literair franje. De uitgeverij en haar schare vertalers wezen daarom gefeliciteerd. Laten ze gerust de ingeslagen weg verder bewandelen.

Een doorwrochte studie leveren van het vele beschikbare materiaal kan hier niet de bedoeling zijn. Daarom enkel een overzicht met wat summiere aantekeningen in de hoop dat de lezer er toch zijn voordeel mee doet.

HET GRIEKSE LIED

1 Μάρκος Βαμβακάρης. Márkos Vamvakáris. MELOPHONE SMEL 55.

Inhoud : 12 liederen; genre : *rēbētika*; vertaling : Jan Veenstra; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Márkos Vamvákáris (Sýros 1917 - Athene 1972), de '*patriarch van de (vooorlogse) rēbētika*', vormde in 1934 in de Piraeus de eerste echte *boezoéki-kompanía*. Zijn eersteling (uit 1934) is waarschijnlijk de eerste in Griekenland opgenomen plaat met boezoéki. Zijn meer dan 500 liederen zijn vaak van een uiterste somberheid, waarvan getuige ook de plaat van dit boekje; het eerste nummer daarvan is wel zijn beroemdste : Φραγκοσυριανή (*Franco-Syrisch meisje*).

2 Βασίλης Τσιτσάνης, Λιτανία. Vasilis Tsitsanis, *Litanie*. VENUS S.V. 75.

Inhoud : 13 liederen; genre : rēbētika; vertaling : Theo Plas; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Vasilis Tsitsanis (Tríkala 1917 - Athene 1984) wordt met zijn ca. 800 opgenomen liederen de 'keizer van de naoorlogse rēbētika' genoemd. Uit het begin van zijn loopbaan dateren een aantal hasjliederen (waarvan enkele op deze plaat), hoewel hij qua afkomst en opvoeding niet uit de kringen van de 'mángēs' of 'rēbētēs' stamde. Zijn eigen stijl was minder op de oosterse muzikale tradities geënt, de inhoud van zijn liederen meer romantisch-melancholisch. Aan de muzikale kwaliteiten van Tsitsanis hebben Chatzidákis en Thēōdōrákis bij de ontwikkeling van hun 'kunstlied' naar eigen zeggen veel te danken gehad. Op deze plaat géén Συννεφιασμένη Κυριακή (*Bewolkte Zondag*).

3 Σωτηρία Μπέλλου, Τα ρεμπέτικα της Σωτηρίας Μπέλλου. Sotiría Béllou, *De rebétika van Sotiría Béllou*. LYRA 3224.

Inhoud : 12 liederen; genre : rēbētika; vertaling : Mariana Schweitzer; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Sōtiría Béllou (geb. Chalkída op Énvia 1921), kleindochter van een pope, werd in 1946 in Athene door Tsitsanis 'ontdekt'. Ze groeide uit tot de grootste vrouwelijke vertolker van het rēbētikōlied. Haar harde stem en eigen zangstijl maakt van sentimentele teksten bitter-tragische liederen. Op deze plaat staat ook aan haar (maar betwist) toegeschreven materiaal.

4 Χαρχάκος & Μοσχολιού, Τραγούδια της Ευτυχίας Παπαγιαννοπούλου. Xarchákos & Moscholióu, *Lieder van Eftychía Papayannopóulu*. LYRA 3759 [voor Xarchákos zie ook *HGL* 28 en 35].

Inhoud : 11 liederen (waarvan 1 hernomen) en enkele woorden gesproken door Eftychía Pāpāyannōpoéloe; genre : laïká-rēbētika-kunstlied; vertaling en inleiding : Frans van Hasselt; publikatie : 1986.

Eftychía Pāpāyannōpoéloe (Aydin in Klein-Azië 1893 - Athene 1972), actrice en dichteres, zou veel te laat worden gekend en gewaardeerd als de auteur van bittere, maar oersterke liedteksten. Ze bevoorraadde allerhande muzikanten in de laatste periode van de rēbētika en in de jaren '60 componisten van het opkomende *kunstlied*, zoals Thēōdōrákis, Chatzidákis, Xarchákos, Markōpoelos. Deze plaat van Xarchákos met muziek van diverse componisten op teksten van haar hand is een waardige hulde.

5 Καλδάρας & Πυθαγόρας, Μικρά Ασία (τραγουδούν Νταλάρας και Αλεξίου). Kaldáras & Pythagóras, *Klein-Azië (met Daláras en Alexíou)*. MINOS MSM 154 [voor Dáláras en Alēxíoe zie bv. resp. *HGL* 8 en 15].

Inhoud : 11 liederen; genre : laïká-rēbētika-kunstlied; vertaling : Marjen Voltman en Bernadette Wildenburg; publikatie : 1986.

In 1922 werden anderhalf miljoen Grieken uit Klein-Azië uitgewezen. Bij die 'Grote Katastrofe' kwamen velen om. Zelfs ging de stad Smýrna (thans *İzmir*) daarbij in de vlammen op. Daaraan herinneren de liederen van deze plaat.

6 Μάνος Χατζιδάκις, Ο μεγάλος ερωτικός. Mános Chatzidákis, *De grote liefdesgod*.

NOTOS 3901 [zie ook *HGL 31* en *HGL 11*].

Inhoud : 11 liederen; genre : kunstlied; vertaling : Arnold en Tótoula van Gemert (behalve het *Hooglied*, uit de *Statenvertaling*); publikatie : 1986.

Dit *opus 46* van Mános Chatzidákis (1925-1994) uit 1972 moet zijn sterkste album zijn. Het is een verzameling composities op grote liefdespoëzie vanaf Salomo's *Hooglied* tot Ódysséas Ēlýtis. Bewerkt zijn ook teksten uit de Kretenzische volkspoëzie, van Chortátis, Gátsos, Kāváfis, Myrtiótissa, Sārandáris, Sōlómós; zelfs Sapphō en Euripídēs ontbreken niet in dat gezelschap, de eerste zelfs in het Oud-Grieks. Het fragment van Sapphō (niet in de gebruikelijke tekst bezorgd door Lobel-Page, maar in die van Reinach) is recentelijk ook schitterend gezongen door Mária Fārandoéri alsook door Nēna Vēnetsánoe (cfr. *OT 11*, nr. 2).

7 Μίκης Θεοδωράκης, Επιτάφιος και Επιφάνια. Míkis Theodorákis, *Epitáfios en Epifánia*. EMI/COLUMBIA 14C 062-70221 [zie ook *HGL 33*, alsook *HGL 12* en 26].

Inhoud : 12 liederen; genre : kunstlied; vertaling : A.F. van Gemert (*Ēpitáfios*, Rítsos) en Hero Hokwerda (*Ēpifánia*, Sēfēris); publikatie : 1986.

Dit is de revolutionaire plaat op teksten van de dichters Rítsos en Sēfēris waarmee Thēōdōrákis (geb. 1925) bekendheid verwierf. Welk rechtgeaard componist haalde het in zijn hoofd voor poëzie ook ritmes te gebruiken uit de subcultuur van de *rēbētika*? Schandaal bij de weldenkenden, overdonderend succes in brede lagen van de bevolking.

8 Γιάννης Μαρκόπουλος, Σεργιάνι στον κόσμο (τραγουδάει Νταλάρας). Yánnis Markópoelos, *Wandeling door de wereld (met Daláras)*. MINOS MSM 350 [zie ook *HGL 13*, alsook *HGL 5, 14, 18, 37* en 45].

Inhoud : 12 liederen, een inleiding en twee intermezzi; genre : kunstlied; vertaling : Esther Meulema; publikatie : 1986.

Een wandeling door Griekenland doorheen de tijden met als artistieke gids Markópoelos (geb. 1939). Zijn muzikale taferelen laten de gedragingen van de vreemdelingen zien tegenover de Grieken. Zo groeit die wandeling uit tot een wandeling door de wereld. Uit deze plaat van 1979 stamt Dāláras' succesnummer Παραπονεμένα λόγια (*Smartelijke woorden*).

9 Διονύσης Σαββόπουλος, 10 Χρόνια κομμάτια. Dionýsis Savvópoulos, *10 Jaar stukjes*. LYRA 3715.

Inhoud : 14 liederen (waarvan 1 instrumentaal hernomen wordt), een geluidsproef en achteraf ingesproken commentaren; genre : kunstlied; vertaling : Inge Deutekom, Veronique Kuyer, Anne van Bolhuis en Katrien Asselman o.l.v. Arnold van Gemert; publikatie : 1986.

Een verzameling meestal in de jaren '64 tot '67 in Atheense boîtes opgenomen satirische en protestliederen. De '*Griekse Bob Dylan*'? Tot de trendy '*Néō Kýma*' (of '*Nouvelle Vague*') uit die boîtes behoren zijn stukjes naar verluidt niet.

10 Γιάννης Πάριος, Εγώ κι εσύ. Yánnis Pários, *Ik en jij*. MINOS MSM 568 [voor Pários zie ook *HGL 17139* en 46].

Inhoud : 12 liederen; genre : ělāfrō laiká; vertaling : Jan Jansma; publikatie : 1986.

De zanger Iánnis Pários, opgekomen in de jaren '60, heeft zijn grote populariteit in de

jaren '70 verkregen als vertolker van het 'ēlāfrō' (lichte) of 'ēlāfrō laikō' (licht populaire) lied. De liedjes van deze plaat behoren tot het laatste soort. Beroemd is Κόκκινο γαρύφαλο (*Rode anjer*).

11 Μάνος Χατζιδάκις, Για την Ελένη. Mános Chatzidákis, *Over Helena*. SMH 85-004 (met Stélios Markētákis) / NOTOS 3971 (met María Dimitriádi) [zie ook *HGL 6* en 31].

Inhoud : 12 liederen; genre : kunstlied; vertaling : Margaret Kofod; publikatie : 1986. Deze cyclus 'kunstliederen' is uitgekristalliseerd rond een eigen mythische figuur van de componist die staat voor verschijnen en verdwijnen van geliefden. Er bestaan twee versies van, die uit 1978 en de definitieve uit 1985. Beide uitvoeringen zijn aan de hand van dit boekje te volgen.

12 Μίκης Θεοδωράκης, Μαουτχάουζεν (τραγουδάει Μαρία Φαραντούρη). Mikis Theodorákis, *Mauthausen* (met María Farandóuri). EMI/COLUMBIA 14C 062-70204 [zie ook *HGL 7/33* en 26].

Inhoud : 10 liederen; genre : kunstlied; vertaling : Marjen Voltman en Bernadette Wildenburg; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

De vier liederen van de *Mauthausencyclus* zijn hier te lande grijs gedraaid in de versie van Liesbeth List. Mooi, maar Mária Farandóuri is een Griekse. De Nederlandse herdichting van Lennart Nijgh is in dit boekje ook opgenomen. De overige *Zes liederen* van de plaat (1964) op tekst o.a. van tekstdichter Níkos Gátsos zijn zeer bekend. De vier *Mauthausen*liederen hangen samen met het boek *Mauthausen* (1965), waarin Iákōvos Kambánellis zijn oorlogservaringen heeft neergeschreven. Hij is een van de bekendste toneelschrijvers van het naoorlogse Griekenland, maar hij heeft ook enkele liedteksten geschreven, grotendeels voor toneelvoorstellingen, maar ook los daarvan werden ze bekend, bv. Παραμύθι χωρίς όνομα / *Verhaal zonder naam* (1959, Chatzidákis), Γειτονία τῶν ἀγγέλων / *Buurtschap van de engelen* (1962, Thēōdōrákis, met o.a. Στρῶσε τὸ στρῶμα σου γιὰ δύο / *Spreid je bed voor twee* en Δόξα τῷ Θεῷ / *Glorie aan God*).

13 Γιάννης Μαρκόπουλος, Μετανάστες (τραγουδούν Μοσχολιού και Χαλκιάς). Yannis Markópoulos, *Gastarbeiders* (met Moscholióu en Chalkiás). EMI/COLUMBIA 14C 062-70135 [zie ook *HGL 8*].

Inhoud : 10 liederen; genre : kunstlied; vertaling : Arnold van Gemert i.s.m. een groep Amsterdamse neograeci; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Een muzikale generatie jonger dan Chatzidákis en Thēōdōrákis (geb. 1925), is Markópoelos (geb. 1939) ook anders geaard. Tijdens en na de *junta* (1967-1974) genoot Thēōdōrákis zijn grootste populariteit, maar al gauw daarna werd het publiek de heroïsche vrijheidsproclamaties van die 'absolutist' een beetje moe en wendde het zich tot de meer twijfelende, mismoedige en zelfspottende liederen van de 'relativist' Markópoelos. Deze plaat bezingt het droevig lot van de gastarbeider.

14 Μάνος Λοΐζος, Νάχαμε - τί νάχαμε (τραγουδούν Νταλάρας και Καλατζής). Mános Loízos, *Hadden we maar... ja, wat ?* (met Daláras en Kalatzís). MINOS MSM 167 [zie ook *HGL 5, 8, 18, 37* en 45].

Inhoud : 10 nummers (waarvan 1 instrumentaal); genre : laïká; vertaling en inleiding :

Jan Veenstra; publikatie : 1986.

Mános Lōízos (Alexandrië 1937 - Moskou 1982), verdediger van Thēōdōrakis' geboycotte muziek, kreeg zelf ook last onder de *junta* (1967-1974). Lōízos, die volgens zijn vrienden altijd een 'amateur' en een 'schooljongen' gebleven is, was één van de belangrijkste componisten van de generatie die in de jaren '60 opkwam. Zijn muziek, die aanvankelijk vooral de invloed onderging van Thēōdōrakis en Chatzidákis, heeft altijd veel succes gehad in Griekenland, dankzij het zeer melodieuze karakter ervan. Dit is de derde van zijn elf langspeelplaten (1972).

15 Χάρης Ἀλεξίου, Εμφύλιος έρωτας. Charis Alexίου, *Geen burgeroorlog, maar liefde*. MINOS MSM 552 [zie ook *HGL* 5, 27 en 36, en *OT* 1].

Inhoud : 12 liederen; genre : laïká-'chanson'; vertaling : Cok Sloot; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Ondanks haar ernstige titel bevat deze plaat meestal inhoudelijk leuke niemendalletjes; maar zingen kàn Chāris (de liefvallige) wel. Het laatste nummer is autobiografisch (cfr. *HGL* 36).

16 Νίκος Ξυλούρης, Τα που θυμούμαι τραγουδώ (τραγούδια της Κρήτης). Nikos Xyloúris, *Wat ik me herinner zing ik* (liederen van Kreta). EMI/COLUMBIA 14C 062-70158.

Inhoud : 10 liederen en 1 instrumentaal nummer; genre : volksmuziek; vertaling : Arnold van Gemert; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Hier zingt de alom geliefde Níkos Xyloéris (1936?-1980) schitterende oude Kretenzische volksliederen, meestal 'mandinádes' (μαντινάδες). In een aparte inleiding gaat de vertaler in op karakteristieken van het Kretenzische dialect.

17 Γιάννης Πάριος, Τα νησιώτικα. Yannis Pários, *De liederen van de eilanden*. MINOS MSM 430 431 [zie ook *HGL* 39 en 46, alsook *HGL* 10].

Inhoud : 24 liederen; genre : eilandliederen; vertaling : Gera Bel; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Iánnis Pários, zelf een eilander, zingt hier met veel succes een dubbel-LP vol met liederen uit de Griekse eilanden. Die liggen ook veel gemakkelijker in het oor dan andere Griekse volksmuziek, bv. die uit berggebieden als Ípiros (Ἰπείρος).

18 Γιώργος Νταλάρας, Ρεμπέτικα της κατοχής. Yorgos Daláras, *Rebétika uit de bezettingstijd*. MINOS DAL MSM 391 [zie ook *HGL* 5, 8, 14, 37 en 45, alsook *HGL* 18].

Inhoud : 12 liederen; genre : rēbētika; vertaling : Ton Linthorst; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Uit een aanbod van 25 door een onderzoeker opgespoorde verboden rēbētika uit *bezetting, verzet en burgeroorlog* koos de befaamde zanger Dálaras deze twaalf liederen (1980). Ze waren destijds vooraf niet door de censuur geraakt of nog na persing verboden. Het waren geen verzetsliederen, maar ze speelden wel in op gebeurtenissen. De censuur nam aanstoot aan de 'defaitistische' inhoud of aan politieke allusies. Onder de componisten figureren namen als Vamvākáris (1 nummer), Tsitsánis (4) en Jenítsáris (5)... De liederen zijn goed geannoteerd.

19 Μιχάλης Γενίτσαρης, Οι μεγάλοι του ρεμπέτικου 12. Michális Yenítsaris, *De groten van het rebétiko-lied* 12. MARGO 8267 [zie ook *OT* 3, alsook *HGL* 18].

Inhoud : 12 liederen; genre : rēbētika; vertaling : Jan Jansma; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Michális Jēnitsāris (geb. Piraeus 1917) behoort tot de eerste generatie professionele boezoékispelers die anonieme en eigen composities brachten over het leven aan de zelfkant en het leven in gevangenschap of verbanning onder dictator Mētāxás (1936-1941). Hij is de belangrijkste vertegenwoordiger geworden van de oorlogsrēbētika (zie *HGL* 18). Van dat alles en ook van de wèl gedoogde levens- en liefdesliederen heeft hij in 1982 op deze plaat een selectie gezongen. Na 1952 had hij tot aan de rēbētikarevival van de jaren '70 'gezwegen'.

20 Απαγορευμένα ρεμπέτικα 1, 2 και 3. *Verboden rebétika 1, 2 en 3*. EMI/COLUMBIA 034-4010121 (besproken in het eerste boekje), EMI/COLUMBIA 034-4010121 en 034-4010641 (besproken in het tweede boekje).

Inhoud : 14+28 liederen; genre : rēbētika; vertaling : Theo Plas en Hero Hokwerda; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1986.

Van de lang versmadede, ja verboden rēbētika werden in 1984 twee en in 1987 één plaat met authentieke opnamen (geen CD-kwaliteit !) uitgebracht : samen 42 nummers over hasj en wat al niet meer. *Nr. 20* van *HGL* bestaat uit twee deeltjes, met hetzelfde volgnummer. Het eerste bevat een lange inleiding alsook teksten en vertalingen van de eerste plaat ('no. 1'), het tweede teksten en vertalingen van de overige twee platen (die op de omslag oorspronkelijk 'no. 1' en 'no. 2' worden genoemd i.p.v. 'no. 2' en 'no. 3'). De inleiding licht (vooral het sociologisch aspect van) het genre toe, geeft uitleg over componisten, tekstschrijvers, zangers, allerlei woorden en begrippen, en levert nuttige bibliografische verwijzingen.

21 Μαρίζα Κωχ, 14 Τραγούδια. Maríza Koch, *14 Lieder*. CBS 82569.

Inhoud : 14 liederen; genre : zie *infra*; vertaling en inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1989.

Het lichte lied (het 'ēlāfrō'), waartegenin Thēōdōrākis en Chatzidákis het kunstlied (het 'ēndechnō') ontwierpen voor een goed deel op basis van het populaire lied (het 'lāikō') dat zelf uit de rēbētikatraditie was ontstaan, had westerse ritmen en snit. Met de 'Nēō Kýma' ('Nouvelle Vague') hernieuwde zich het 'ēlāfrō' lied in de vorm van een soort westers georiënteerd *chanson* of *luisterlied*. Gedeeltelijk uit die 'Nēō Kýma' voortgekomen, zingt Maríza Koch ook traditionele liederen van de eilanden, uit Klein-Azië en ook wel rēbētika. Op deze plaat vertolkt ze drie liederen van volledig eigen makelij, acht eigen (Nēō Kýma-)kunstliederen op (fragmenten van) gedichten van Níkos Kāvvdías (1910-1975), twee rēbētika van Tsitsánis en een kunstlied van Chatzidákis.

22 Δόμνα Σαμίου, Σεργιάνι με την Δόμνα Σαμίου. Domna Samíou, *Wandeling met Domna Samíou*. SMH 86.003 [zie ook *OT* 7].

Inhoud : 10 nummers (waarvan 2 instrumentaal); genre : dimōtiká; vertaling : Jan Veenstra; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1989.

De bloeitijd van de Griekse volksmuziek, de 'dimōtiká' (τὰ δημοτικά), lag in de periode van de Turkse overheersing. Sinds zijn onafhankelijkheid ging Griekenland

aldoor verstedelijken. Zodoende is er geen ontwikkeling of uitbreiding meer van zijn schat aan volksliederen. Uitgevoerd worden ze bij gelegenheid nog wel. Uit het archief van het *Nationaal Muziekgenootschap* en uit haar persoonlijk archief van duizenden opnamen zingt Dómna Sámíoe hier enkele liederen uit diverse streken zo goed mogelijk na.

23 Γλυκερία, Στην "Όμορφη Νύχτα". Glykería, *In de "Ómorfi Nýchta"*. LYRA 3367 [zie ook *HGL 32* en *OT 2*].

Inhoud : 15 liederen (waarvan 1 gedeeltelijk hernomen wordt); genre : rēbētika en nieuwere lāiká; vertaling : Marjen Voltman en Bernadette Wildenburg; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1989.

Glykēría [Fōtiádi], een van de populairste Griekse zangeressen van de jaren '80, begon haar carrière met 'smyrnēika', stadslieder en uit Klein-Azië (2 LP's), verder zong ze 'ēndechnā' (kunstliederen) en allerlei moderne 'lāiká' (populaire liederen). Op deze plaat, in 1983 opgenomen in de Atheense boezoékitent met dezelfde naam, vertolkt ze twee oudere 'rēbētika' (één van Bátis en één van Mitsákis), vier liederen van Tsítsanis (o.a. Συννεφιασμένη Κυριακή / *Bewolkte Zondag*) en nieuwere 'lāiká'.

24 Κονιτόπουλος Βαγγέλης & Κονιτοπούλου Στέλλα, Τα γλεντζέζικα της προσφυγιάς. Konitópoulos Vangélis & Konitopóulu Stélla, *Feestliedjes van de vluchtelingen*. A.D. RECORDS LP 2002 [zie ook *OT 6*].

Inhoud : 12 nummers (waarvan 1 instrumentaal); genre : stadslieder in 'oosterse' stijl; vertaling : Marco ten Haaf; publikatie : 1989.

Een foto uit 1921 op de hoes van deze plaat toont een groepje feestvierders uit een dorpje in de vlakte van de Κάϊστρος (thans de *Küçük Menderes*). Een jaar later zouden ze daar ten gevolge van het *Verdrag van Sèvres* wegmoeten. Sommigen van hen trokken naar Piraeus, anderen naar Athene, Pátras, Egypte (en verder naar Australië), Syrië, Dráma (Noord-Griekenland)... Het drama van de 'Grote Katastrofe'. Aan hen en aan alle vluchtelingen droegen de Kōnitópoeli in 1984 deze plaat op met stadslieder in 'oosterse' stijl en met instrumenten waarvan de 'oosterse' (met [*] aangeduid) in Griekenland wel uitgestorven lijken (viool, *ud, *tzoerás, *sandoéri, bāglámás, klarinet, gitaar, percussie).

25 Στέλιος Καζαντζίδης τραγουδά Πυθαγόρα. Stélios Kazantzídís zingt *Pythagóras*. MARGO 8229 [zie ook *HGL 34*].

Inhoud : 12 liederen; genre : lāiká; vertaling : Cok Sloot; inleiding : Frans van Hasselt en Hero Hokwerda; publikatie : 1989.

Stélios Kāzantzídís is in Griekenland en misschien nog meer bij de emigranten razend populair. In meer dan dertig jaar heeft hij niet minder dan tweeduizend liederen gezongen. Met zijn 'klagend pathos' werd hij een tegenhanger van Bithikótsis, de zanger van de 'lyrische heroïek'. De Griekse schrijver Vāsílīs Vāsilikós wijst in een soort hagiografisch boek over de zanger (1979) op elementen in Kāzantzídís' leven die de sfeer van zijn liederen moeten verklaren : zijn Pontische afkomst, de burgeroorlog van de jaren veertig waarin zijn vader omkwam, de onderdrukking nadien van al wat links was, zijn verblijf op het concentratiekamp-eiland Mākronísi, zijn zielsverwantschap met de emigranten... In zijn inleiding bij dit deeltje van *HGL* wil Frans van Hasselt achter een en ander niet te veel gaan zoeken. Zo zijn een aantal van

Kāzantzίδis' typerende liedteksten wel aan hem toegescheven, maar onterecht (voor het lot van tekstdichters, zie *HGL 4*). De teksten op deze plaat uit 1976 werden geschreven door Pythāgōras [Pāpāstāmātioe] (1930-1979), een gevierd en productief tekstschrijver van *lāiká* (populaire liederen). Voor Dālāras (en *niet* voor Kāzantzίδis) schreef Pythāgōras nog de bekende cyclus *Mikrá Asía* (zie *HGL 5*).

26 Μίκης Θεοδωράκης, 18 Λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας. Mikis Theodorákis, *18 Liedjes van het bittere vaderland*. MSM 193 [zie ook *HGL 7/33* en *12*].

Inhoud : 18 liederen; genre : kunstlied; vertaling en inleiding : Edwin Croonenberg; publikatie : 1990.

Na een binnengesmoken bericht van Míkis Thēōdōrákis waarin hij vroeg of hij iets van Rítsos' ongepubliceerd werk op muziek zou kunnen zetten, schreef de dichter in zijn ballingsoord op het eiland Léros op één dag tijd (16 september 1968) zestien van de *Achttien liedjes van het bittere vaderland*. Die herschreef hij in november 1969 op Sámos. Op 1 mei 1970 (zijn eenenzestigste verjaardag), ontstonden nummer zestien en zeventien. Het zevende heeft hij ingrijpend veranderd in januari 1973 in Athene, na zijn invrijheidstelling. Onder de kolonels had Rítsos (Mōnemvāsía 1909 - Athene 1989) om zijn communistische sympathieën een tweede keer vastgezet (1967-1972); zijn eerste gevangenschap (1948-1952) viel tijdens en na de burgeroorlog. De *Λιανοτράγουδα* ('*korte liedjes*', bestaande uit telkens twee disticha in het volkse vijftienlettergrepig vers) werden in 1973, nog vóór de val van het kolonelsregime, in Parijs voor het eerst op LP uitgebracht, ingezongen door Jōrgos Dālāras. Voor onze plaat traden dezelfde artiesten aan die het werk ten gehore hadden gebracht op een concert na de val van de junta (o.a. Māría Fārandoéri en Pétros Pandís). Thēōdōrákis neemt zelf de laatste twee liederen voor zijn rekening; het laatste, Τῆ Ῥωμοσύνη μὴν τὴν κλαῖς (*Huil niet om het Griekendom*), ingezet in de stijl van een *kleftenlied*, eindigt met zijn vele herhalingen van het tweede distichon als een strijdlid. Nog zo'n strijdlid, Ὅταν σφίγγουν τὸ χέρι (*Als zij hun vuisten ballen*), uit Rítsos' bundel *Ῥωμοσύνη* (*Griekendom*), is heel bekend.

Van de carrière van de strijder Thēōdōrákis hangt de inleider van dit deeltje een kort, maar degelijk beeld op : bezetting, burgeroorlog en junta bepaalden leven en werk van de componist, en ook zijn succes. Na het wegebben van de grote euforie over de herwonnen democratie werd het stiller rond Thēōdōrákis. Enigszins verbitterd over zijn tanende populariteit wist de nu zeventigjarige toch nog regelmatig de aandacht te trekken via boude uitspraken en smaakmakende interviews. Thēōdōrákis blijft Thēōdōrákis.

27 Χάρις Αλεξίου, 24 Τραγούδια. Cháris Alexíou, *24 Lieder*. EMI 316/317 [zie ook *HGL 5, 15* en *36*, en *OT 1*].

Inhoud : 24 liederen; genre : zie *infra*; vertaling : Mirco D.S. de Haas; publikatie : 1990. In *Het Griekse Lied* was Cháris Alēxíoe al tweemaal te gast (*HGL 5* en *15*). Uit 1977 stamt haar schitterende dubbel-LP *24 Lieder*. Van een concert dat ze gaf in Brussel en Utrecht (1989) zijn de teksten verzameld en vertaald in de reeks *Het Griekse Lied On Tour* (*OT 1*). Haar 'grootste successen' zijn verzameld op de CD van *HGL 36*. Op haar dubbel-LP nu brengt ze liederen uit verschillende genres : vier '*dimōtiká*', traditionele volksliedjes van het Griekse platteland (LP 1, *B*), ter nagedachtenis van

haar vader die haar ze leerde zingen; zes 'oude *laïká'*, populaire liederen uit de tijd van de 'Smyrneïsche liedkunst', die meer tot de stedelijke cultuur behoorden (LP 1, A en B); verder ook 'balladen', zoals ze op de hoes worden genoemd, eigenlijk *moderne 'laïká'*, waaronder tien van de bekende tekstschrijver Leftéris Pápádópoulos (LP 2). De (nuttige) notities bij de liederen op de hoes zijn meevertaald.

28 Σταύρος Ξαρχάκος, Ρεμπέτικο. Stávros Xarchákos, *Rebétiko*. CBS 70245 [zie ook *HGL 35* en *HGL 4*].

Inhoud : 13 liederen (waarvan er 1 instrumentaal en 2 als koorzang herhaald worden; van 1 lied is geen vertaling of tekst opgenomen), alsook 4 instrumentale nummers; genre : *rēbētika*; vertaling : Mariana Schweitzer en Jan Veenstra; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1990.

De film *Rēbētikō* uit 1983 van Kóstas Férris (geb. Egypte 1925) is in Griekenland nooit een groot bioscoopsucces geworden, misschien doordat er net een uitgebreide en succesvolle televisieserie over de *rēbētika* was geweest. In West-Europa, behalve in Nederland, viel dat nogal mee. En terecht. Voor wie zich maar enigszins met de *rēbētika* verbonden voelt of meer van het verschijnsel wil weten, is het een schitterende film. De Kleinaziatische wortels van de *rēbētika*, de overgang naar Piraeus en de stijl die daar heerste, de opbloei van de klassieke *rēbētika* in de jaren '30 (Vamvákáris, zie *HGL 1*), de repressie onder Mētāxás (1936-1941) en tegelijk de stijging van het *rēbētikō*lied op de maatschappelijke ladder vanaf eind jaren '30 (Tsitsánis, zie *HGL 2*), de grote naoorlogse successen, de trek naar Amerika en tegelijk, begin jaren '50, de overgang naar het populaire lied in brede zin : het zit allemaal in het verhaal van *Rēbētikō* verwerkt. In die film vervult de muziek (2 LP's) ook de hoofdrol. Grotendeels betreft het eigen liederen van Stávros Xarchákos op tekst van de dichter Níkos Gátsos (acht van de dertien); slechts drie zijn bewerkingen van oude, bestaande liederen. Daarnaast componeerde Xarchákos voor die film ook vier oorspronkelijke instrumentale nummers. Alles bij elkaar omvat Xarchákos' discografie intussen in 32 jaar tijd 56 LP's of CD's (de verzamelalbums inbegrepen). Tot zijn meest bekende liederen behoren Ἔκσταση ζωῆς (*Harteloos leven*), Καισαριανή (*Kēsariáni*) en Ἐπιμονή (*Geduld*). Hoewel hij niet uit een *rēbētika*-milieu stamt, laten de *rēbētika* hem niet los. Zo bracht hij op 23 september 1995 in het *PSK* te Brussel een gewaardeerd programma geïnspireerd op twaalf liederen van de jonge Tsitsánis. In de dertien delen van zijn Τσιτσάνη Διάλογοι (*Tsitsánis' Dialogen*) laat hij Tsitsánis 'dialogeren' met Bach, Mahler, Satie, Smetana, Chopin, Bártok, Astor Piazzolla, Philip Glass, Mános Chatzidákis en de zwarten die hun leed uitzongen aan de boorden van de Mississippi...

29 Μαρίκα Νίνου, Μια βραδιά στον Τζίμη του Χοντρού. Maríka Nínou, *Een avondje bij Dikke Tzimi*. VENUS V 1053.

Inhoud : 11 liederen; genre : *rēbētika*; vertaling : Hero Hokwerda en (voor het Turkse lied van B1) Taşkan Yılmaz, Andrew Palmer en Hugo Strötbaum; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1991.

Deze plaat laat een aantal liederen horen uit 1950-1952, de tijd dat het *rēbētikō*lied zijn hoogtepunt kende. Vanuit hasjkitten en café-amans waren de *rēbētika* verhuisd naar de tavérnes : het woord was aan de 'vedettes'. De opnames zijn van een avondje in 1955 in de (later afgebrande) tavérna van *Dikke Tzimi* in Athene, met eenvoudige

middelen gemaakt door een klant. Uit die tijd is het de enige *live* opname van een avond in een zaak waar het *rēbētikō* gezongen werd in zijn natuurlijke omgeving, met het normale programma van een alledaagse avond. Maríka Nínoe schittert, zonder de toen gebruikelijke vedette-neigingen. Op het programma : Tsítsánis (7 liederen), die ook de tweede stem zingt, Mitsákis (2), Păpăiōánnos (1) en een Turks *aman*lied. De zangeres was van Armeense afkomst en heette eigenlijk Maríka Atamian (1922-1956). Van haar tweede levensgezel, de Griekse acrobaat Nínos (eigenlijk Níkos Nikōlaídoe, met wie ze eerst een duo vormde), erfde ze haar artiestennaam. Haar eerste plaat maakte ze met de (later) beroemde boezóekispeler Mánolis Chiōtis (1948), maar haar grootste successen beleefde ze met Tsítsánis (1951). In rijkdom is ze echter niet gestorven.

30 Δήμος Μούτσης, Άγιος Φεβρουάριος. Dímos Moúsis, *Heilige Fevrouários*. PHILIPS 6331028.

Inhoud : 11 nummers (waarvan 1 instrumentaal); genre : kunstlied; vertaling : Jan Jansma; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1991.

Dímos Moúsis is een van de componisten die naar voren traden nadat Chatzidákis en Theodorákis de doorbraak van het *éndechnō láikō* (het artistieke populaire lied) hadden bewerkstelligd. Bekend van hem is de plaat *Τετραλογία* (*Tetralogie*) met op muziek gezette gedichten van Kāváfis, Sēfēris, Kāryōtákis en Rítsos. Mános Elēfthēriós schreef de teksten voor Άγιος Φεβρουάριος (*Heilige Fēvroēários*) die de wederwaardigheden van de Kleinaziatische Grieken in de jaren 1918-1923 commemoreren. Griekenland kreeg in 1918 bestuurlijke bevoegdheid in Smyrna en omgeving tot aan de *Grote Katastrofe* van 1922-1923 (zie ook *HGL 5*).

31 [= *CD-reeks 1*] Μάνος Χατζιδάκις, Ο μεγάλος ερωτικός. Χωρίον ο Ποθός. Mános Chatzidákis, *De grote liefdesgod. Plaats het Verlangen*. LYRA CD 0006 [zie ook *HGL 6* en *HGL 11*].

Inhoud : 11+5 liederen; genre : kunstlied; vertaling : Arnold en Tótoela van Gemert (behalve het laatste nummer van *De grote liefdesgod*, uit de *Statenvertaling*); publikatie : 1990.

Chatzidákis' *Grote liefdesgod* (*opus 46*, 1972) was al het voorwerp van *HGL 6*. Op deze CD uit 1987 gaat dat werk vergezeld van diens *Plaats het Verlangen* (*opus 40*, 1977), een cyclus van vijf liederen, in zijn titel blijkens een nieuw stuk inleiding (van Chatzidákis zelf) verwijzend naar een plaats in de buurt van Olympía en naar Tennessee Williams' *Tramlijn Begeerte*.

32 [= *CD-reeks 2*] Γλυκερία, Επιτυχίες. Glykēria, *Successen*. LYRA CD 0005 [zie ook *HGL 23*, en *OT 2* en *OT 8*].

Inhoud : 15+7 liederen; genre : *rēbētika* en nieuwere *láiká*; vertaling : Marjen Voltman en Bernadette Wildenburg (nrs. 1-15) en Cok Sloot (nrs. 16-22); inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1990.

Glykēria's plaat Όμορφη Νύχτα (*Ómorfi Nýchta*) van *HGL 23* is op deze CD hernomen (behalve nr. *B8*) en uitgebreid met de zeven moderne *láiká* op de *A*-kant van *Νύχτες μαγικές κι όνειρεμένες* (*Betoverende droomnachten*), een *live* opname uit het *Lykavittós*-theater. De levendige Glykēria tweemaal *live* dus.

33 [= *CD-reeks* 3] Μίκης Θεοδωράκης, Επιτάφιος και Επιφάνια. Mikis Theodorákis, *Epitáfios en Epifánia*. EMI 14C 045 702212 [zie ook *HGL* 7, alsook *HGL* 12 en 26].
 Inhoud : 12 liederen; genre : kunstlied; vertaling : Arnold van Gemert (*Ĕpitáfios*) en Hero Hokwerda (*Ĕpifánia*); publikatie : 1990.
 Deze CD is volledig gelijk aan de plaat van *HGL* 7; dit boekje herneemt inleiding en vertaling van *HGL* 7.

34 [= *CD-reeks* 4] Στέλιος Καζαντζίδης, Οι μεγάλες επιτυχίες. Stélios Kazantzídís, "*The very best of Stélios Kazantzídís*". MINOS MATSAS 15017 [zie ook *HGL* 25].
 Inhoud : 21 liederen; genre : laïká; vertaling : Cok sloot; inleiding : Frans van Hasselt; publikatie : 1990.

Op deze CD zijn 21 liederen van diverse tekstdschrijvers en componisten bijeengebracht uit tien verschillende platen (telkens 1, 2, 3 of 5 nummers); vijftien daarvan stonden al eerder op de verzamelplaat 15 Μεγάλες επιτυχίες (*15 Grote successen*). "*The very best of Stélios Kazantzídís*" lijkt dus wel een staalkaart van 's mans kunnen. Van Καζαντζίδης τραγουδά Πυθαγόρα (*Kāzantzídís zingt Pythāgōras*) zijn er drie nummers overgenomen. In *HGL* 25 was die plaat al aan de orde. Een ingekorte versie van de inleiding aldaar komt hier terug.

35 [= *CD-reeks* 5] Σταύρος Ξαρχάκος, Ρεμπέτικο. Stávros Xarchákos, *Rebétiko*. CBS 450637-2 [zie ook *HGL* 28, alsook *HGL* 4].

Inhoud : 13 nummers (waarvan 1 instrumentaal; van 1 lied is geen tekst of vertaling opgenomen); genre : rēbētika; vertaling : Mariana Schweitzer en Jan Veenstra; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1990.

Xarchákos' muziek bij de film *Rēbētikō* is hier van dubbel-LP naar CD overgezet, maar met weglating van zeven tracks : vier instrumentale (*A2, B3a, B4* en *C3*), één vocaal (*B5*) en twee koorzangnummers (*D2* cfr *A1* en *D5* cfr *B1*). De inleiding is nagenoeg identiek aan die van *HGL* 28.

36 [= *CD-reeks* 6] Χάρις Αλεξίου, Οι μεγαλύτερες επιτυχίες της. Cháris Alexíou, *Haar grootste successen*. MINOS MATSAS CD 15002 [zie ook *HGL* 5, 15 en 27, en *OT* 1].

Inhoud : 20 liederen; genre : rēbētika en nieuwere laïká; vertaling : M. de Haas (nr. 5), Ton Linthorst (nrs. 1, 2 en 19), Wim Oudshoorn (nrs. 4, 8, 9, 12, 14 en 17 <op basis van de vertaling van Ton Linthorst> en 18), Cok Sloot (nrs. 3, 6, 7, 10, 11, 13 en 15 <in samenwerking met Helen van Hoorn> en 16 en 20); inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1990.

Op deze CD zijn er twintig liederen (waarvan één in het Italiaans) uit acht verschillende LP's van Cháris Alēxíou te horen (telkens 1, 2, 3 of 4 nummers). Zo krijgt de liefhebber een goed overzicht van een zeventienjarige carrière. Uit de platen besproken in *HGL* 15 en *HGL* 27 komen er op deze CD resp. drie en twee tracks terug. In de vertaling van sommige van de verzamelde liederen zijn veranderingen aangebracht ten opzichte van eerdere publikaties. Ook bevat de inleiding aanvullende gegevens over leven en muziekkeuze van de zangeres. Daardoor zijn zelfs de autobiografische gegevens van haar zelfgeschreven laatste nummer (tevens de laatste track van *HGL* 15) beter te begrijpen.

37 [= *CD-reeks 7*] Γιώργος Νταλάρας, Τα τραγούδια μου. Yorgos Daláras, *Mijn liederen*. MINOS MATSAS 461/462 [zie ook *HGL 5, 8, 14, 18* en *45*].

Inhoud : 25 liederen; genre : rēbētika-lāiká-kunstlied; vertaling : Marco C. ten Haaf (nrs. 1-11), Alíki Boef (nrs. 12-19 en 22-24), Marjen Voltman en Bernadette Wildenburg (nrs. 20-21) en Esther Meulema (nr. 25); inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1991.

Dăláras (omstreeks 1950 geboren als zoon van een boezoékispeler in een arme wijk van Piraeus) had in 1991 al meer dan vijentwintig platen op zijn palmares. Daaruit biedt hij hier een selectie aan van 25 liederen. Vier van die nummers vond ik terug in eerdere boekjes van *HGL* (de nrs. 6, 20-21 en 25, resp. in *HGL 18 [A5]*, *HGL 5 [A1 en B2]* en *HGL 8 [B1]*). Met '*mijn liederen*' bedoelt Dăláras niet dat ze van hemzelf afkomstig zouden zijn (bij hem ere wie ere toekomt), maar ze zijn intussen wel 'van hem' geworden : met zijn eigen 'volkse' stem heeft hij er hun grote populariteit aan verleend, zo bv. nr. 25 (Παραπονεμένα λόγια / *Klagende woorden*), op tekst van Mános Elefthērioe en muziek van Iánnis Markōpoelos).

38 [= *CD-reeks 8*] Σωτηρία Μπέλλου, 40 Χρόνια Μπέλλου. Sotiría Béllou, *Veertig jaar Béllou*. LYRA CD 0001 [zie ook *HGL 3* en *4*].

Inhoud : 19 liederen; genre : rēbētika; vertaling : Ruth van Royen; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1991.

Van de 19 liederen op deze CD kwamen er slechts twee voor in vroegere deeltjes van *HGL* (nr. 15 = *HGL 4, A1* en nr. 17 = *HGL 3, B6*). Met meer dan één nummer vertegenwoordigd zijn Tsitsánis (viermaal, o.a. met Συννεφιασμένη Κυριακή / *Bewolkte Zondag*), alsook Chatzichrístos, Pärpäĩðánnoe, Kāplánis en Góngos=Bājandéras (elk tweemaal). De inleiding is die van *HGL 3* (waarbij de laatste zin hier echter niet meer van toepassing lijkt).

39 [= *CD-reeks 9*] Γιάννης Πάριος, Τα νησιώτικα. Yannis Pários, *De liederen van de eilanden*. MINOS MATSAS 430/431 [zie ook *HGL 17* en *HGL 46*, alsook *HGL 10*].

Inhoud : 21 liederen; genre : nisiōtika; vertaling : Gera Bel; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1991.

Van de 24 *eilandliederen* van Iánnis Pários' dubbel-LP (zie *HGL 17*) zijn er op deze CD (en dus ook in het boekje) drie weggelaten (de nrs. *C5, D2* en *D6*). Wèl is aan elk lied nu de naam van de tekstdichter toegevoegd. De inleiding is dezelfde (behalve een nu weggelaten *postscriptum* van Leftéris Pärpäðōpoelos).

40 [= *CD-reeks 10*] Στράτος Διονυσίου, Οι μεγαλύτερες επιτυχίες του. Strátos Dionisióu, *Zijn grootste successen*. MINOS MATSAS CD 15008.

Inhoud : 20 liederen; genre : lāiká; vertaling : Jan Veenstra; inleiding : (vermoedelijk) Hero Hokwerda; publikatie : 1992.

Het lāikó (of populaire) lied heeft κλάμα in zich, d.w.z. dat er tranen in doorklinken. Een van de eerste en grootste zangers van het lāikó was Stélios Kāzantzídís (cfr. *HGL 25* en *34*). Daarnaast (en iets later beginnend) was dertig jaar lang ook Strátos Diōnysíoe (1934-1990) een van de grote lāikózangers. Al vroeg in aanraking gekomen met het harde leven van alle dag, trad hij uiteindelijk beroepsmatig op in de beste boezoékitenten van Athene en Thessālōníki, maar ook voor Griekse emigranten in Duitsland, Amerika en Australië. Zo moet hij ca 2500 liederen hebben vertolkt. Onder

de 'grootste successen' op deze CD stammen er enkele van befaamde *laïkó*componisten en tekstdichters als Christos Nikólopoelos, Leftéris Pápadópoelos en Thánásis Pólykandriótis (samen acht nummers). Drie nummers van deze CD (nl. 2, 3 en 6) waren hits in het Griekenland van de jaren '80.

41 Ρόζα Εσκενάζυ, Αυθεντικές ιστορικές ηχογραφήσεις. Rosa Eskenázy, *Authentieke historische opnamen*. LYRA 0088 [zie ook *HGL* 20].

Inhoud : 16 liederen; genre : zie *infra*; vertaling en inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1994.

De joodse Róza Eskēnázy (Istanbul 1905 - Athene 1981) was naast Ríta Abatzí in de jaren '20 en '30 de belangrijkste zangeres van *Smyrneísche rēbētika*. Ze zong Grieks en Turks, en trad ook op in Amerika, Istanbul, Egypte, Albanië en Servië. Pas na 1933 kwam ze met de '*Piraeustraditie*' in aanraking. Daar werden aanvankelijk alleen mannenstemmen in hasjkitten begeleid door boezoéki en bāglāmás. De *smyrnéika* werden door beroepskompaniá's gezongen op een podium in een café-aman door melodieuze, 'golvende' stemmen, ook vrouwenstemmen, met begeleiding van viool, sandoéri (*cymbaal*) of kánōnáki (*hakkebord*), oúti (*ud*) en défi (*tamboerijn*). Na nog te zijn opgetreden met Vamvákáris raakte Róza Eskēnázy na de oorlog steeds meer in vergetelheid; in 1977 is ze nog teruggehaald tijdens een concert in Pátras. Op de CD waar dit boekje bij aansluit, zien we de verscheidenheid van de '*Smyrneísche traditie*' in zekere mate weerspiegeld : merendeels *rēbētika*, één (uitzonderlijk) *amán*lied en vijf liederen uit de *dimōtiká*traditie; hier geen '*liederen van hasj en heroïne*' (in *HGL* 20 zijn er wel vier met haar opgenomen, tegen zes met Ríta Abatzí).

42 Βούλα Σαββίδη, Το φίλημα του χρόνου. Voúla Savvídi, *De kus van de tijd*. LYRA 4679.

Inhoud : 11 liederen; genre : moderne *laïká* en liederen geïnspireerd op de *rēbētika*; vertaling : Alikí Boef en Soumelia Bultje; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1995.

Door Chatzidákis als 'opvolgster' van de *rēbētika*zangeres Maríka Nínoe (zie *HGL* 29) gekozen, nam Voéla Savvídi met hem in 1974 haar eerste LP op; de titel ervan, *Tà périξ* (*De omstreken*), verwijst naar het bekende *rēbētika*lied van Tsitsánis : "Όταν συμβῆι στὰ πέριξ φωτιές νὰ καίνε, πίνουν οί μάγγες ναργιλέ" ('*Wanneer het gebeurt dat er in de omstreken vuurtjes branden, zijn de mánges de waterpijp aan het lurken*'). Op die LP staan er twaalf oude *rēbētika*liederen van Vamvákáris, Pāpāiōánoe, Tsitsánis, Kaplánís, Vangélis Pāpázōgloe en Kērómýtis. In 1992 pas volgde haar tweede LP (het voorwerp van dit boekje) met liederen van moderne componisten, maar deels geïnspireerd door de *rēbētika*. In 1994 zou haar nieuwste LP volgen, *Tà kainoúργια ῥούχα* (*De nieuwe kleren*), van de jonge componist Tásos Groes.

43 Ἄλκηστις Πρωτοψάλτη, Παραδέχτικα. Álkistis Protopsálti, *Ik heb aanvaard*. POLYDOR 849 304-2.

Inhoud : 10 liederen; genre : zie *infra*; vertaling : Cok Sloot; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1995.

De Kleinaziatische (Turkse) familienaam van onze zangeres (*cuius nomen est omen*) is Αττικιγιουζέλ, wat betekent '*Met de mooie stem*'. Door Nassers maatregelen

gedwongen, kwam ze op zesjarige leeftijd uit haar geboorteplaats Alexandrië naar Griekenland, waar ze vanaf 1974 optreedt, eerst op politieke manifestaties, later meer in de besloten kring van boezoékitenten. Ze nam vier platen op met muziek op teksten van dichters als Kāváfis, Kāryōtákis, Sēfēris en Rítsos, van Ílías Andriōpoelos, weer van Sēfēris, en van Ēlýtis. In 1985 volgde de doorbraak met lichter werk. Een groot succes uit 1991 is *'Ik heb aanvaard'* (Παραδέχτηκα; in de naam van de zangeres en van de titel op de omslag van het boekje heeft de Griekse zetduivel toegeslagen). De muziek gaat (deels) terug op de film *Rom*, over de zigeuners; de muziek is dan ook van de Joegoslavische zigeuner Goran Bregovic. De teksten van dit album (vertalingen, bewerkingen en oorspronkelijke *lyrics*) zijn van de hand van Lína Nikōlōpoéloe, met wie de zangeres vaker samenwerkt. Het nummer Βενζινάδικο (*Benzinestation*) is in Griekenland een tijdlang een tophit geweest.

44 Βασίλης Σκουλάς & Μαρία Δημητριάδη, Πικραμένος Αναχωρητής. Vasilis Skoulás & María Dimitriádi, *De verbitterde kluzenaar* KRITI RECORDS 043.

Inhoud : 9 liederen; genre : kunstlied; vertaling en inleiding : Jos Schoonen; publikatie : 1995.

De *verbitterde kluzenaar* van de titel van het gedicht uit 1950 waarmee deze (gelijknamige) CD aanvangt, moet de dichter Nikifóros Vrettákos (1 januari 1912 <volgens de pas in 1923 ingevoerde Gregoriaanse kalender> - 4 augustus 1991) zĳlf zijn geweest, zoals hij jarenlang in Athene een armoedig bestaan leidde als ambtenaar en journalist. Naast dichtbundels publiceerde Vrettákos ook reisverhalen, novellen, essays, literaire kritieken en studies. Geboren en ook gestorven in de schaduw van zijn geliefde Taýgetos-gebergte, voelde hij zich zoals een nieuwe Franciscus van Assisi of een andere Albert Schweitzer verbonden met de natuur en met de mens. Zijn poëzie stond aanvankelijk onder de invloed van Sikēliānós en Kāryōtákis; ook zijn leven als verzetsman en zijn optreden in de burgeroorlog klinkt in zijn werk door. Onder de *junta* vertrok Vrettákos in vrijwillige ballingschap naar Zwitserland (1967-1970) en Sicilië (1970-1974). Op 31 mei 1991 kende de Universiteit van Athene aan Nikifóros Vrettákos een eredoctoraat toe.

Van de negen liederen op deze CD neemt Vāsílīs Skoelás er zes voor zijn rekening, Māria Dimitriádi drie. Vergeleken met de oorspronkelijke gedichten wijken de gezongen teksten hier en daar af, wat desgevallend in het boekje is aangeduid. Van het eerste en van het voorlaatste lied is het gedicht door de dichter zelf op de CD ook voorgedragen.

45 Γιώργος Νταλάρας, Βαμμένα κόκκινα μαλλιά. Yórgos Daláras, *Roodgeverfd haar*. MINOS-EMI 4788092 [zie ook *HGL* 5, 8, 14, 18 en 37].

Inhoud : 13 liederen; genre : laïká; vertaling : Jan Veenstra; inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1995.

Deze zeer succesvolle CD uit 1993 op tekst en muziek van Vāsílīs Dimitríoe bevat de liederen van een gevierde televisieserie begin jaren '90 door Vangēlīs Goéfas en Kóstas Koetsōmýtis gemaakt naar de roman Βαμμένα κόκκινα μαλλιά (*Roodgeverfd haar*) uit 1989, geschreven door Kóstas Moersēlas. Jórgos Dāláras zingt de liederen, bijgestaan door de zangeressen Áfrōdíti Mánoe en Chrysoéla Christōpoéloe, en het ensemble Ōpisthōdrōmikí <Kompanía>. Verslaggevers van muziekevenementen (bv. in de *Abendzeitung* of in de *France Soir*) doen lyrisch over zijn optredens. Op zijn

zestiende begon Dăláras met zijn sindsdien onafscheidelijke gitaar op te treden, en op zijn achttiende, eind jaren '60, verscheen zijn eerste LP, die meteen een overdonderend succes was. Intussen heeft de late veertiger meer dan dertig LP's en CD's bijeengezongen, waarvan er in totaal meer dan zeven miljoen exemplaren verkocht zijn. Vooral in het begin heeft hij veel gezongen van de componist Stávros Koejoemtzís; verder ook van o.a. Āpóstolos Kaldáras (zie *HGL 5*), Mános Lōízos (zie *HGL 14*), Thēōdōrákis, Chatzidákis en Markópoelos (zie *HGL 8*), terwijl Leftéris Pāpādópoelos een belangrijk tekstdichter voor hem was. In 1988 was hij de zanger in de tweede uitvoering van Thēōdōrákis' 'volksatorium' Ἄξιόν ἐστι (*Lof zij*), in het Ωιδεῖον van Herodes Atticus aan de voet van de Akrópōlis (bij de oorspronkelijke uitvoering zong Grigóris Bithikótsis). In 1983 was Dăláras de eerste Griekse zanger die in grote voetbalstadia ging optreden, in het nieuwe Olympisch Stadion bij Athene (twee optredens met 80.000 man elk). De laatste jaren zingt hij ook steeds meer van 'over de grens': bv. muziek uit Latijns Amerika; hij heeft samengewerkt met buitenlandse zangers als Peter Gabriel, Sting, Bruce Springsteen, Al di Meola en Paco de Lucia. Regelmatig trekt hij ook de wereld in voor grote toernees.

46 Γιάννης Πάριος, Τα νησιώτικα 2. Yánnis Pários, *De liederen van de eilanden 2*. MINOS EMI 01017 [zie ook *HGL 17/39*, alsook *HGL 10*].
<boekje te verschijnen najaar 1995>

47 Δημήτρης Μητροπάνος, Η εθνική μας μοναξιά. Dimíttris Mitropános, *Onze nationale eenzaamheid*. MINOS EMI 1704592.
<boekje te verschijnen najaar 1995>

48 Ελευθερία Αρβανιτάκη, Οι μεγάλες επιτυχίες. Elefthería Arvanitáki, *De grote successen*. LYRA 0033.
<boekje te verschijnen najaar 1995>

49 Στράτος Παγιουμτζής & Μάρκος Βαμβακάρης, Ρεμπέτικα τραγούδια. Strátos Payoutmzís & Márkos Vamvakáris, *Rebétiko-liederen*. ATHENAEUM 029.
<boekje te verschijnen najaar 1995>

50 Γρηγόρης Μπιθικώτσης 1950-1962 / 1963-1971. Grigóris Bithikótsis 1950-1962 / 1963-1971 (2 CD's). MINOS EMI 0711972 / 0711992.
<boekje te verschijnen najaar 1995>

CD-REEKS

De nrs. 1-10 van de *CD-reeks* zijn later beschouwd als de nrs. 31-40 van de reeks *Het Griekse Lied* (zie *supra*).

HET GRIEKSE LIED ON TOUR

1 Cháris Alexíou in concert, featuring : Papázoglou [*European Tour*] [zie ook *HGL 5, 15, 27 en 36*, alsook *OT 2 en 8*].
Inhoud : 30 liederen; genre en vertaling : zie *infra*; inleiding : (vermoedelijk) Hero

Hokwerda; publikatie : 1989.

Dit is het tekstboekje bij een concert gegeven op 10 februari 1989 in Utrecht. Uit het programma van Cháris Alēxioe selecteerde en vertaalde Wim Oudshoorn 22 liederen, waarvan drie uit de LP Ἐμφύλιος ἔρωτας (*Geen burgeroorlog maar vrede*; zie *HGL 15*) op basis van de vertaling van Cok Sloot, en vier uit de LP Ἡ ἀγάπη εἶναι ζάλη (*Liefde is bedwelming*) naar de vertaling van Ton Linthorst (die vier werden ook opgenomen in *HGL 36*); zes andere (eigen) vertalingen van Wim Oudshoorn staan ook in *HGL 36* en tien eigen vertalingen (de nrs. 6-8 en 16-22 zijn 'nieuw'). Ook Oudhoorns vertalingen uit het programma van Níkos Pápázögloe zijn 'nieuw' (nr. 26 is weergegeven na nr. 30).

Het programma was representatief voor het repertorium van beide artiesten en is tevens een dwarsdoorsnede van de Griekse muziek. Alle genres zijn min of meer vertegenwoordigd. Alēxioe bracht volksliedjes, populaire liedjes uit de jaren '30, rēbētika en kunstliederen. Pápázögloe zingt voornamelijk eigen werk. Zijn muziek is een mengeling van oude rēbētika en moderne muziek, met vaak sprankelende teksten. Het boekje sluit af met een discografie van beide zangers (resp. 37 en 5 titels).

2 Glykēria, featuring : Níkos Papázoglou, Chriostos Nikolópoulos, vocals : Iliás Makrís [*European Tour*] [zie ook *HGL 23/32*, alsook *OT 1* en *8*].

Inhoud : 25 liederen; genre : laïká-rēbētika-smyrnētika; vertaling : Hero Hokwerda (nrs. 1-10 en 21-24), Marjen Voltman en Bernadette Wildenburg (nrs. 11, 12, 13 en 20), Cok Sloot (nrs. 14-19) en Wim Oudshoorn (nr. 25); inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1991.

Glykēria [Fōtiádi] trad voor het eerst op in 1974 met liederen o.a. van Chatzidákis, Thēōdōrákis en Lōízos. Haar eerste platen (van de componisten Ápóstolos Kaldáras en Stēlios Fōtiádis) bevatten *laïká*. Haar twee albums met *smyrnētika* en *rēbētika* vestigden haar naam. Ze werd zelfs mee afgevaardigd naar *Europalia '82* in Brussel. Haar plaat *Glykēria in de Ómorfi Nýchta* (zie *HGL 23*) behoorde tot de drie best verkochte LP's aller tijden in Griekenland. Haar successen brachten haar ook naar Cyprus, Engeland, Amerika, Canada, Australië, Duitsland, Nederland en België. Een optreden in 1985 in Athene, waar ze Ἐαρινὴ Συμφωνία (*Lentesymfonie*) zong van Iánnis Markópoelos op tekst van de dichter Iánnis Rítsos, werd zelfs per satelliet uitgezonden naar 120 landen. Vandaar wellicht haar wat ongelovige reactie tijdens een optreden in Brugge (20 september 1991) waar ze vermoedelijk iets meer succes had verwacht (of had ik slechts die indruk?). Op haar Europese tour van 1991 nam ze de boezoékivirtuoos Chriostos Nikólópoelos (geb. 1947) mee, die nog heeft samengewerkt met de zangers Stēlios Kázantzídīs (*laïká*) en Iánnis Pápāiōánnoc (*rēbētika*) en later met vele anderen. Ook heeft hij voor de belangrijkste Griekse tekstschrijvers gecomponeerd. Glykēria liet zich ook begeleiden door haar vaste boezoékispeler Iliás Mākris (geb. 1950) die nog met Vāsílis Tsitsánis en Sōtiría Bélloe heeft samengewerkt. Níkos Pápázögloe, tekstschrijver en componist, was de tweede zanger van het gezelschap. Hij begon zijn carrière in allerlei popgroepen omstreeks 1966. Na medewerking aan platen van anderen, gaf hij zelf drie albums uit met eigen composities, schatplichtig aan allerlei richtingen : *rēbētika*, 'oosterse' liederen, *pop*- en *rock*muziek; in de tot nu behandelde deeltjes een zeldzame vogel (zie ook *OT 1* en *8*). Uit het programma van beide artiesten op hun Europese toernee zijn in *OT 2* samen 25 nummers opgenomen, waarvan de eerste zeventien gezongen door Glykēria en de rest

door Păpăzögloe. Tien liederen (de nrs. 11-20) kwamen al voor op Glykēria's CD *Grootste successen* van HGL 32 (van OT 2 kwamen de nrs. 11-14 en 20 ook reeds voor in HGL 23). Twee liederen gezongen door Păpăzögloe (de nrs. 20 en 25) zong hij ook al in het programma met Chăris Alēxioe (OT 1, 30 en 24). In OT 2 telde ik veertien 'nieuwe' liedteksten.

3 Michális Yenítsaris & Kompanía (Rebétika) [*Special : On Tour*] [zie ook HGL 18 en 19].

Inhoud : 22 liederen; genre : rēbétika; vertaling : Ton Linthorst (nrs. 1, 2, 3, 5 en 6), Jan Jansma (nrs. 4, 7, 10 en 14-22) en Hero Hokwerda (nrs. 8, 9, 11, 12 en 13); inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1991.

De inleiding van dit deeltje steunt op Hero Hokwerda's inleidingen voor HGL 18 en HGL 19 en op de hoesinformatie van Armin Keller bij de Duitse CD 'Saltadoros' - Michalis Yenitsaris (TRIKONT US-0168-26). De verhalen over de enige overlevende van de groten onder de eerste generatie beroepsboezoékispelers zijn kostelijk en schrijnend tegelijk. Lol trappen, amok maken, verbannen worden naar het eiland Ios, waar de heroïne haar slachtoffers maakte, oorlog en bezetting... In 1953 hield Jēnitsāris met optreden op, toen hij met zijn broers in de Atheense marktbuurt een fruitzaakje begon. In 1972 werd hij nog eens, samen met andere oude rēbētes in de Pláka op het podium gehaald, maar later hield hij daar ook weer mee op. In de jaren '80 en later zijn nog enkele platen uitgekomen waarop hij zijn eigen (en andere) rēbétika (opnieuw) zingt en speelt. Zo kwam bv. in 1992 een plaat uit die het voorwerp uitmaakt van HGL 19; van hem nam Jōrgos Dālāras ook een aantal liederen op uit de bezettingstijd (zie HGL 18). In april en mei 1990 is Jēnitsāris voor een toernee naar Duitsland gehaald; van twee optredens is bij die gelegenheid de prachtige CD 'Saltadoros' - Michalis Yenitsaris gemaakt. De dertien liederen ervan vormen de nrs. 1-13 van OT 3. De rest van de teksten (14-22) is afkomstig van HGL 19 (resp. de nrs. A1-2, A4-6, B2-4 en B6). Vijf van de liederen uit OT 3 (nl. 1-3 en 5-6) zong Dālāras al voor HGL 18 (nl. A1-2, A4 en B2 en A6). Zo zijn er in OT 3 slechts vijf nummers in de Amsterdamse collectie 'nieuw' (nl. de nrs. 8-9 en 11-13).

4 Yordánis Tsomídis & Kompanía (Rebétika) [*Special : On Tour*].

Inhoud : 18 nummers (waarvan de helft instrumentaal); genre : rēbétika; vertaling en inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1991.

Iordánis Tsōmídis (geb. 1933 in Kokkiniá, een wijk van Piraeus) leerde zichzelf viool en vooral boezoéki spelen. Begin jaren '50 begon zijn professionele carrière. Na twee verblijfsperiodes in het buitenland (Amerika, nogmaals Amerika, Engeland, Parijs, Cyprus) nam hij in de jaren '80 een paar platen op. In 1985-1986 was Iordánis (zoals hij gewoonlijk genoemd wordt) al eens een tijdje in Nederland geweest, waar hij een aantal keren optrad. In november 1991 verscheen dan de schitterende CD waar dit boekje bij aansluit, met niet eerder uitgebrachte opnamen van zijn spel en zang. Van zijn boezoékispel valt bijzonder te genieten in de negen instrumentale nummers; hij staat vooral bekend om zijn *tāxímia* (een soort improvisaties). Onder de achttien tracks zijn er van bekende grootheden als Bājandēras, Bátis, Dēliás, Mitsákis (van elk 1), Păpăiōánnōe en Vamvākáris (van elk 2). Het optreden van de wat onwennige Iordánis voor het deftige publiek van *Brugges Festival* was grandioos en veel te kort.

5 Vasilis Noúsiás & Kompanía (Rebétika) [*Special : On Tour*].

Inhoud : 26 liederen; genre : rebétika; vertaling en inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1991.

Niet weinig liederen van componist en tekstdichter Vasilis Noúsiás (geb. Prévēza 1951) zijn gewijd aan zijn geboorteplaats. Verder zijn er een aantal van sociale en/of politieke aard, dikwijls sterk satirisch, en daarnaast de traditionele rebétika. Zijn melodieën zijn beïnvloed door de rebétika, de smyrnēika, de muziek van de Ionische eilanden (tegenover Prévēza) en de Griekse volksmuziek van het platteland. Wellicht juist om die verscheidenheid aan invloeden was de *Standaard*-recensent met dienst wat minder opgetogen over een optreden van hem in Gent enkele jaren terug. Van de 26 nummers van *OT 5* vormen de eerste elf de inhoud van de plaat *Mè στόχο τὴν καρδούλα σου (Met jouw hart als doelwit, ATHENAEUM DPI 3025)*. Van de andere zes artiesten van Vasilis Noúsiás' toerende kompanía is in de inleiding van *OT 5* ook een aantal biographica opgenomen.

6 Vangélis Konitópoulos & Stella Konitopóulou. *Smyrnéika en liederen van de eilanden (Dhimotiká)* [*On Tour 6*] [zie ook *HGL 17/39, 46 en 24*].

Inhoud : zie *infra*; genre : smyrnēika en nisiótika; vertaling en inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1992.

De Kōnitópoeli, afkomstig van het eiland Nákos, staan sinds (minstens) 1830 bekend als een uiterst muzikale familie van zangers en bespelers van verschillende instrumenten. Zo bespeelt Vangélis (geb. 1953) er niet minder dan twaalf; daarnaast zingt hij ook en schrijft hij zelf liederen. Zo maakte hij op bestaande muziek de teksten van twee nummers uit *OT 6* (de nrs. A10 en B18), twee volledig eigen liederen (B17-18) en één eigen instrumentale compositie (B19). Hij maakte een aantal LP's met populaire liederen (lāiká), maar is samen met zijn broers, zussen en nichtje Stélla gespecialiseerd in het vertolken van traditionele eilandliederen (hij gaf echter ook een aantal platen met eigen composities uit). Daarbij wordt die traditionele muziek zodanig gearrangeerd dat jongeren die zich tot dan toe niet met volksmuziek bezighielden, de nisiótika beginnen te spelen en te dansen. Het is zijn droom de Griekse eilandliederen ook buiten Griekenland verbreiding te geven. Behalve met twee LP's verzorgd door de familie Kōnitópoelos (waaronder *HGL 24*) droeg Vangélis daar al toe bij door zijn bemoeiingen voor een dubbel-LP van Iánnis Pários (zie *HGL 17/39*). Het boekje *OT 6* (37 nummers) is door Vangélis zelf samengesteld naar aanleiding van een toernee in Nederland, ook voor het geval niet alles in het programma zou passen. Zo zijn er duidelijke verwijzingen gegeven naar drie instrumentale nummers (A1, B9 en B19); voor een vierde (B7) wordt naar *HGL 24* verzonden (blijkbaar *HGL 24, B6*). Voor de afdeling B1-8 van *OT 6* moet de gebruiker *HGL 24* naslaan (blijkbaar resp. A1, B3, A4, A5, A2, B1, B6 en A4a). Van *OT 6* komen zeven liederen ook voor onder de nisiótika van Iánnis Pários, maar aldaar vertaald door Gera Bel (*OT 6*, nrs. A3, A7, A10, A11, A13, A15 en A18, d.w.z. resp. in *HGL 17/39* de nrs. A1/1, D4/20, C2/14, B3/8, B4/10, B1/7, D5/21). Zo te zien, zijn in *OT 6* dus 19 vertalingen 'nieuw'.

7 Dómna Samíou (Dhimotiká) [*On Tour 7*] [zie ook *HGL 22*].

Inhoud : 25 nummers (waarvan 5 instrumentaal); genre : dimōtiká; vertaling en inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1993.

Dómna Sámíoe was al te gast in *HGL 22*. Van de 25 nummers uit *OT 7* vond ik er in het vroegere deeltje maar twee terug (*OT 7*, nrs. 9 en 17, resp. *HGL 22*, B1 en A4). Drieëntwintig nummers, waaronder negentien vocale, zijn dus in de collectie 'nieuw'. In *OT 7* geen geografisch ordeningsprincipe meer, maar een historisch-thematisch (akritenliederen, historische liederen van na 1453, balladen, kleftenliederen, emigratielieder, liederen uit Klein-Azië). Dit deeltje bevat ook een discografie van Dómna Sámíoe (12 LP's, de dubbel-LP als één titel beschouwd, en 4 CD's).

8 Níkos Papázoglou (Hedendaagse Griekse Muziek) [*On Tour Acht*] [zie ook *HGL 32* en *OT 1* en 2].

Inhoud : 25 liederen (waarvan er bij 8 geen tekst of vertaling voorzien is); genre : hedendaagse rēbētika en laïká; vertaling en inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1993.

De naam van Níkos Pápázogloe is in de deeltjes van *HGL* en van *OT* al vaker voorgekomen. In *OT 8* komen van die tekstschrijver-componist-arrangeur-zanger-opnametechnicus-producer twaalf liederen (soms met overlappingsen) terug uit andere boekjes [uit *HGL 32* : de nrs. A3 en B7 (= *HGL 32*, nrs. 20 en 3); uit *OT 1* : A2, B1, B5, B9, B11, B13 (= *OT 1*, nrs. 25, 27-29, 23-24); uit *OT 2* : A3, A5, A6, A7, B7, B8, B13 (= *OT 2*, nrs. 18, 23, 22, 21, 20, 24, 25)]. Zo zijn in *OT 8* slechts dertien van de vijfentwintig nummers 'nieuw', waarvan er echter slechts bij vijf ook tekst en vertaling is weergegeven.

Níkos Pápázogloe (geb. Thessalóníki, omstreeks 1950) stond eerst onder de invloed van de protestzangers uit de jaren '60 (Bob Dylan) en van pop en rock. Al spoedig ging hij tegen de vigerende westerse trends in met meer 'oosterse' begeleidingswijzen, wat wel eens werd afgedaan als τουρκογυφτικό (*Turks-zigeuners*) of γυφτιά (*zigeuneri*). Zijn discografie achteraan in het boekje vermeldt zeven titels, waaronder een plaat van Diðnýsis Savvópoulos (zie voor die figuur *HGL 40*) uit 1977 : 'Ο Ἀριστοφάνης πὸν γύρισε ἀπὸ τὰ θυμακία (*Aristófánēs die van de tijmplantjes terugkeerde*), een bewerking van de Ἀχαρνεῖς (*Achárniērs*) van Aristófánēs.

9 Savína Yannátou (Hedendaagse Griekse Muziek) [*On Tour Negen*].

Inhoud : 23 liederen (waarvan er bij 1 [een wiegelied] geen tekst of vertaling voorzien is; de nrs. 12 en 13 zijn verkeerd genummerd); genre : hedendaags kunstlied; vertaling : Hero Hokwerda (behalve nr. 19 uit het *Hooglied*, in de vertaling van het *NBG*); inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1993.

Sávina Iannátou (geb. Athene, omstreeks 1960) volgde een ernstige opleiding zang, gitaar en muziektheorie in Griekenland en nadien nog postdoctorale studiën muziektheater in Londen. Haar zangcarrière begon ze in 1979 bij het befaamde Griekse radioprogramma voor kinderen Ἐδῶ Λιλιπούπολι (*Hier Lilliputstad*) en in het koor van de Griekse omroep. Ze nam deel aan Griekse en buitenlandse festivals (Kérkyra, Kreta; Athene, Pátras; Spoleto) en zong op platen, waarvan één met eigen composities. Sinds 1983 is ze ook verbonden aan de *Studio voor oude muziek* die met behulp van authentieke instrumenten werk uit middeleeuwen, renaissance en barok vertolkt tijdens uitvoeringen door heel Griekenland en voor radio en televisie.

In dit deeltje van *OT* zijn er tien liederen opgenomen die Sávina Iannátou zelf heeft gecomponeerd (voor de helft daarvan schreef ze ook de tekst). Daarnaast komen er ook zeven nummers in voor van de componiste Léna Plátōnos, die naast anderen haar

componiste bij uitstek is (vijf van die zeven zijn op tekst van de dichter Kāryōtākis). Een ander nummer is een fragment van een gedicht van Ōdyssēas Ēlytis, getoonzet door een andere geliefde componist van haar, Dimítris Mārangōpoelos. Ze wordt alom geprezen om de hoge kwaliteit van haar werk, om haar grote vocale bereik en om de expressiviteit van haar stem. Haar discografie achteraan verwijst naar 21 titels.

10 Elly Paspalá (Hedendaagse Griekse Muziek) [*On Tour Tien*].

Inhoud : 22 liederen; genre : zie *infra*; vertaling en inleiding : Hero Hokwerda; publikatie : 1994.

De zangeres Elly Paspalá is als kind van Griekse ouders geboren in New York en aldaar opgegroeid. Aan de *Manhattan School of Music* kreeg ze zangles van de sopraan Judith Raskin; bij William Hickey volgde ze toneelles. Ze trad op in Mozarts *Figaro* en *Die Zauberflöte* en nam onder regisseur Bob Wilson deel aan de opvoering van Gavin Bryars' *Medea*. Maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan : in nachtclubs zong ze Griekse liederen van Chatzidákis, Thēōdōrākis, Savvōpoelos en anderen. In 1982 vertrok ze naar Athene, waar Chatzidákis haar 'ontdekte' en in Griekenland lanceerde. Na te hebben samengewerkt met verscheidene artisten voor concerten en/of plaatopnamen, verscheen in 1988 haar eerste eigen plaat (met werk van buitenlandse componisten). In 1989 trad ze op in het voorprogramma van Randy Newman tijdens zijn concerten in het Atheense *Pallastheater*. Verder zingt ze ook (in het Engels, Duits, Italiaans, Frans) liederen van Newman, Brecht/Weil, Nino Rota, Maurice Jaubert, Nicolo Piovani en Michel Jonasz. In juni 1993 zong ze in Dachau (tijdens de bijeenkomst ter herdenking van het feit dat zestig jaar voordien daar het concentratiekamp was opgericht) de bekende liederencyclus *Mauthausen* van Thēōdōrākis (zie *HGL 12*). Elly Paspalá combineert een hedendaagse vertolking van liederen uit het oudere en nieuwere Griekse repertoire met het buitenlandse repertoire waarmee ze dankzij haar achtergrond en scholing in Amerika vertrouwd was. In Griekenland worden haar streven naar vakmanschap en kwaliteit, haar stem en zangkunst en haar bijdrage aan de vernieuwing van het Griekse lied geroemd : een zangeres van wie men nog veel verwacht.

In dit deeltje van *OT* staan er alleen liederen van (of arrangementen door) Griekse componisten : Stamátis Kraoenákis (4 nummers), Stámos Sémsis (6), Ēlēni Kārāíndroe (het titellied van de film *Reis naar Kýthira* van Thōdōros Angēlōpoelos), Chatzidákis (4), de rēbētikacomponist Iánnis Pāpāiōánnoe (1, *gearrangeerd*), Jórgos Andréoe (1), de rēbētikacomponist Vasílis Tsitsánis (2, *gearrangeerd*), de rēbētikacomponist Stávros Tzoeanákos (1, *gearrangeerd*), Níkos Xydákis (1) en B. Bakális (1 *arrangement* van een Indiase melodie). De discografie van Elly Paspalá achteraan in dit boekje telt 15 referenties.

11 Nēna Venetsánou (Hedendaagse Griekse Muziek) [*On Tour Elf*].

Inhoud : 24 liederen (waarvan er bij twee geen tekst of vertaling weergegeven is); genre : zie *infra*; vertaling en inleiding : Hero Hokwerda (behalve nr. 2 : Arnold en Tótoela van Gemert); publikatie : 1994.

Recensenten alom prijzen met lyrische bewoordingen het kunnen van Nēna Vēnetsánoe bij elke nieuwe release, bij elk nieuw optreden van haar. Terecht. Na een studie kunstgeschiedenis aan de *Université de Franche-Comté* te Besançon, gecombineerd met een klassieke zangopleiding in Parijs bij Irma Kolassi, kwam de

begenadigde alt in 1977 naar Griekenland terug. In 1980 verscheen haar eerste LP, met eigen composities op gedichten van Paul Eluard en zes Griekse liederen. Verder werkte ze samen met de componisten Thëöðórákis, Chatzidákis en Mamangákis, met de gitarist Grigöréas en met de componist Mävroedís. Ze gaf ook allerlei optredens ten beste. Eenmaal was ze op toernee in Italië en tweemaal in Nederland en België (alhier op *Brugges Festival*); ze wordt in Nederland en in ons land andermaal verwacht in het voorjaar van 1996. Met Angélique Iónátos nam ze de onvolprezen CD *Sappho de Mytilène* op, met muziek van Iónátos op teksten van Sappfó (in het origineel of in de vertaling van Ódysséas Ęlytis). In 1992 kreeg ze nog van het *International Peace Bureau* een onderscheiding voor haar bijdrage tot de vooruitgang van de vrede in haar land.

Het laatst verschenen deeltje uit de reeks *OT* bevat liederen van de oudheid tot nu : het begin van de *Tweede Delfische Hymne* (nr. 1; de auteur van de transcriptie zal wel *Reinach* zijn geweest en niet ene *Reinadi*), een fragment van Sappfó op muziek van Chatzidákis (nr. 2, zie ook *HGL* 6, nr. B2 = *HGL* 31, nr. 8, aldaar gezongen door Fléri Dandónáki), twee volksliedjes (nrs. 5 en 6), drie andere liederen van Chatzidákis (nrs. 17 en 19-20, op teksten van García Lorca/Gátsos, van Gátsos of van de componist zelf), vier van Thëöðórákis (nrs. 21-24, op tekst van Ęlytis, Iánnis Thëöðórákis, Sëfëris of Anágnostákis), drie van Mamangákis (nrs. 14-16, op tekst van Kázantzákis), één van N. Kárydís (nr. 18, op tekst van hemzelf) en negen van Nēna Vēnetsánoe (nrs. 3, 4 en 7-13, op teksten van haarzelf, van Myrtiótissa, Stélla Chrysoeláki, Betty Komninoé, Paul Eluard of Alberto Savinio, van welke laatste de twee gedichten echter *niet* zijn weergegeven). Die vierentwintig liederen zijn verzameld op de CD *Icônes*, waarvan achteraan in dit deeltje van *OT* nog geen gewag is gemaakt in de discografie. Ze vermeldt wel vijftien andere titels.

Erik GOERLANDT